

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કૅમ્પમાં ખાતા તરફથી
ઇનામ અને લાયબ્રરી માટે મંજૂર થયેલી

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

ના. જે. રાવળ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૯૯-૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સિંધના ઇતિહાસની વાંતો

વિામ ૪૨૪ : ૬૪ ૬ : ૮૩ ૨૩૩ : ૬૦ : ૪૬

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

લેખક અને પ્રકાશક,
નાગરદાસ જે. રાવળ.

શિક્ષક, બાઈ વિરબાઈજી સોપારીવાલા પારસી
હાઈ સ્કૂલ,—કરાચી.

સોલ એજન્ટ,
બુકસેલર કાળીદાસ એન્ડ મકનજી કુંઁ
સદર બજાર,—કરાચી.

આવૃત્તિ ચોથી.

સન ૧૯૩૦.

પ્રત ૧૦૦૦.

આનંદ સાગર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, કરાચી.

કિંમત ૫ આના.

ગુજરાત વિધાપીઠ અંશાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૦૧૮

પ્રસ્તાવના.

ઇતિહાસમાં ઘણું ખરૂં મોટા પુરૂષોનાં જીવન ચરિત્ર અને તેના સંબંધમાં આવેલા કુટુંબ પ્રજા, પ્રાંત, કે દેશની થયેલી ઉન્નતિ અવનતી બતાવવામાં આવે છે. કોઇ પણ કુટુંબના મોટા પુરૂષનું જીવન ચરિત્ર તે કુટુંબનો ઇતિહાસ જણાવે છે. કોઇ પણ ગામ કે શહેરના મોટા પુરૂષનું જીવન ચરિત્ર તે ગામ કે શહેરનો ઇતિહાસ જણાવે છે, અને કોઇ પણ પ્રાંત કે દેશના મોટા પુરૂષનું જીવન ચરિત્ર તે પ્રાંત કે દેશના ઇતિહાસ જણાવે છે.

પ્રાંત કે દેશના મોટા પુરૂષ રાજ્ય ગણાય છે. તેથી કોઇ પણ પ્રાંત કે દેશના ઇતિહાસમાં રાજાઓનું જીવન બાળબચાવમાં આવે છે. પરંતુ તેથી કુટુંબ અને ગામનો ઇતિહાસ અંધારામાં રહી જાય, તે કોઇ પણ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. દરેક સુશિક્ષિત વર્ગ પોતાના બાળકોને પોતાના કુટુંબનો અને ગામનો ઇતિહાસ અવશ્ય શીખવેલો જોઇએ.

ઇતિહાસનું શિક્ષણ બાળકોને છેક નાની ઉંમરથીજ શરૂ કરવામાં આવે છે. શ્રવણ, રામચંદ્ર, લવકુશ, સીતા વગેરેની વાર્તાઓ તેઓ ઘણાં રસથી શીખે છે. આ વાર્તાઓ ઇતિહાસની છે.

ઇતિહાસની આ પદ્ધતિ ખરેખરી અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. કારણ કે આવી રીતે વાર્તારૂપ શીખેલા ઇતિહાસની ઉંડી અસર બાળકોના જીવન પર્યંત ટકી રહે છે. તેથીજ ઇતિહાસના ગુરૂવચન બરેલા પેરેશાદ વાંચી તેને

યાદ રાખવાની મુસીબત કરતાં વાર્તા રૂપ ઇતિહાસ વધારે સરળ અને રસિક ગણાય છે.

પ્રાથમિક સ્કુલોમાં ચોથા ધોરણથી પ્રાંતનો ઇતિહાસ શીખવવાની શરૂઆત થાય છે. સિંધ પ્રાંતની ગુજરાતી સ્કુલોમાં શીખતા ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને ઇતિહાસ શીખવવામાં સરળતા અને રસિકતા ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી મેં આ પુસ્તક લખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. અદ્ય અંશે પણ જો તે હેતુ પાર પડશે, તો હું મારો પ્રયત્ન સફળ થયો સમજીશ.

આ પુસ્તક લખવામાં સ્વ. શ્રીયુત હેમનદાસ સુખરામ-દાસ લોઢા, તથા વાલજી લક્ષ્મીરામે કરેલા સિંધી ઇતિ-હાસના ગુજરાતી ભાષાન્તરોમાંથી મને ઉપયોગી આધાર મળેલો છે, તેથી તે જાનને ગૃહસ્થોનો તેમજ સિંધી મુળ લેખક શ. બ. આલુમલ ટી. ભોજવાણીનો હું અંતઃકરણ પુર્વક આભાર માનું છું.

લી૦ સેવક

નાગરદાસ જે. રાવળ.

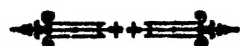
ચોથી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકની ચોથી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મને ધણો સંતોષ થાય છે. અનુભવથી એમ સિદ્ધ થયું છે, કે વિદ્યાર્થીઓને સિંધનો ઇતિહાસ શીખ-વામાં આ પુસ્તક ધણુંજ સરળ અને ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે. વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષક જાંધુઓની આલુ માગણીને લીધે બનતી તાકીદે આ આવૃત્તિ પ્રગટ કરેલ છે.

લી૦ સેવક

નાગરદાસ જે. રાવળ.

ઈતિહાસ અને તે જાણવાનાં સાધનો.

વસંતરાય એક વખત એક ચોપડીમાં કાંઈક લખતા હતા. તે જોઈ, તેમના દીકરા વિનોદરાયે પૂછ્યું—બાપા આ કંઈ ચોપડી છે? અને તમે શું લખો છો?

“ભાઈ આ મારી ‘જીવન પોથી’ છે. આ ચોપડીમાં મેં મારા જીવનના મુખ્ય મુખ્ય બનાવો લખી રાખ્યા છે અને આજે પણ તેવોજ એક બનાવ લખું છું.”

“પિતાજી જીવનના બનાવો શા માટે લખી રાખવા?”

ભાઈ જીવનના બનાવો લખી રાખવાથી ઘણો લાભ થાય છે. જો આ ચોપડી સાચવી રાખી હશે, તો આજથી ૨૦૦ વરસ પછી પણ મારા વખતમાં આપણા કુટુંબની સ્થિતિ કેવી હતી, તે જણાઈ આવશે. વળી મારા ક્યાં ક્યાં સારાં કામો વડે આપણું કુટુંબ સુખી થયું. અને ક્યાં ક્યાં નઠારાં કામો વડે આપણા કુટુંબને દુઃખ ભોગવવું પડ્યું, આ બધી બાબતો આ પોથી જણાવશે. આવા બની ગયેલા બનાવોની સાચી નોંધ તે “ઈતિહાસ” કહેવાય છે. મારી આ નોંધ લવિષ્યમાં આપણા કુટુંબનો મારા વખતનો ઇતિહાસ બતાવશે. મારા મરણ પછી આ કામ તારા માથે

આવશે. જો તું પણ મારી પેઠે તારા વખતના બનાવોની નોંધ રાખશે, તો આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ કાયમ જળવાઈ રહેશે. પણ તું એવી નોંધ ન રાખે, તો તારા વખતનો ઇતિહાસ અંધારામાં રહે, અને આપણા કુટુંબનો ઇતિહાસ તૂટક થઈ જાય. આ નોંધ આપણા કાલેજ લખવાની હોવાથી સારાં માઠાં દરેક કામો પ્રમાણિતપણે રાખ્યાં જ લખવાં જોઈએ.

જેમ આપણા કુટુંબના ઇતિહાસને માટે આ નોંધ હું લખું છું, તેજ પ્રમાણે અસલના વખતમાં ડાહ્યા માણસો પોતાના પ્રાંત કે દેશની હકીકતની આવી નોંધો તૈયાર કરતા. ગુજરાત પ્રાંતનો સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના વખતનો ઇતિહાસ બતાવવાને હેમાચાર્ય પંડિતે આવી નોંધ તૈયાર કરી હતી. અને સિંધ પ્રાંતનો ચચ્ચના વખતનો ઇતિહાસ જાણવામાં ‘ચચ્ચનામુ’ આવી નોંધની ગરજ સારે છે.

અન્યારે તો દેશમાં છાપખાનાઓની છતને લીધે, ઘણા છાપાંઓ છપાય છે. તેમાં આવેલા લેખો તે દેશના ડાહ્યા માણસોની નોંધજ છે. તેથી નંદરી રાખેલાં જુનાં છાપાંઓ ઉપરથી દેશનો ઇતિહાસ લખી શકાય છે. પણ અસલના વખતમાં છાપાં, કે એવું કંઈ સાધન ન હતું. તેથી તે વખતનો ઇતિહાસ જાણવામાં વિદ્વાનોએ બનાવેલી આવી નોંધો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડતી. વળી ઘણા જુના વખતમાં

દેશની હાલતની હકીકત તાંબાનાં પતરાંઓ ઉપર, અને મોટા પહાડોના પથરાઓ ઉપર, કોતરી રખાવતા. આવા કોતરી રાખેલા લેખો ઉપરથી તે વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાય છે. જુનાગઢના ડુંગર ઉપરના એક પથ્થર પર કોતરી રાખેલો લેખ, આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ પહેલાંના મહારાજા અશોકના વખતનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

વળી કેઇ પરદેશી મુસાફર આપણા દેશમાં આવીને તેણે તે વિષે જે કંઇ લખ્યું હોય, તે લખાણ ઉપરથી પણ આપણા દેશનો ઇતિહાસ જાણવામાં આવે છે. ફાયાન અને હીઓન્થશાંગ વગેરે મુસાફરોનાં લખાણો જુના વખતના હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ જણાવે છે.

આવી રીતે વિદ્વાનોની નોંધો, પથ્થર અને તાંબાના પતરાં ઉપર કોતરેલા લેખો, તથા પરદેશી મુસાફરોનાં લખાણો ઉપરથી જુના વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાય છે.

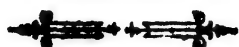

શહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમા.

સિંધના ઇતિહાસની વાતો.

આપણા શહેનશાહ.

તા. ૨ જી જુનનો દિવસ હતો. સાંજના ચાર વાગ્યા હતા. હેડ માસ્તરે તમામ કલાસના માસ્તરોને અગાઉથી ખબર આપી દીધા હતા, તેથી તેઓ પોતપોતાના કલાસને સ્કૂલના વિશાળ ઓરડામાં લાવી, બરાબર ગોઠવવા લાગ્યા. થોડી વારમાં તમામ કલાસ ગોઠવાઈ ગયા. છેવટે હેડ માસ્તર સાહેબ પણ આવી પહોંચ્યા. બધા છોકરાઓ શાન્ત થઈ ગયા. હેડ માસ્તર સાહેબના હાથમાં એક ફોટો હતો. તે તેમણે તમામ છોકરાઓ જોઈ શકે, તેવી રીતે બોડ પર ટીંગાડ્યો. અને કહેવા લાગ્યા:—

બાળકો, મેં આજે તમને બધાને અહીં શા માટે એકઠા કર્યા છે, તે તમે જાણો છો? આ સાંભળી ઉંચા ધોરણનો એક છોકરો ઉભો થઈ બોલ્યો, ‘સાહેબ આવતી કાલે આપણા શહેનશાહ જયોજી પાંચમાનો જન્મ દિવસ છે. તેથી તે વિષે કાંઈક સમજાવવા માટે અમને એકઠા કર્યા હશે.

હેડ માસ્તર—આ કેશવલાલનું અનુમાન ખરું છે.

હું એ સખંધમાંજ આજે તમને કાંઈક કહેવા પાડે છું. આપણી નિશાળનું એક પછુ ગાળક નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમાના નામથી અભરયુ નથી. જુઓ આ ફોટો તેમનોજ છે. તમે જાણો છો, તેઓ ક્યાં રહે છે ? તેઓ આપણા દેશથી ૫૦૦૦ માઇલ દૂર આવેલા ઇંગ્લાંડ દેશમાં રહે છે. તેમની રાજધાનીનું શહેર લંડન બારે જહોજલાલીવાળું છે. ઇંગ્લાંડના રહેવાસી હોય, તે અંગ્રેજો કહેવાય છે.

આ આપણા શહેનશાહ, તેમના પિતા શહેનશાહ એડવર્ડ ૭ માના સ્વર્ગવાસ પછી ઇ. સ. ૧૯૧૦ થી ઇંગ્લાંડના રાજા અને આપણા શહેનશાહ થયા. અને તેમના મોટા કુંવર એડવર્ડ આફખર્ટને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની પદવી મળી. જેઓ તા. ૧૭મી માર્ચ ૧૯૨૨ને દિવસે કરાચીમાં પધાર્યા હતા. આપણા ઉપર અંગ્રેજ રાજકર્તા તરીકે શહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમા ત્રીજા રાજા છે.

૧ મહારાણી વિક્ટોરિયા.

૨ શહેનશાહ એડવર્ડ ૭ મા.

૩ શહેનશાહ જ્યોર્જ ૫ મા.

ઉપરના ત્રણ અંગ્રેજ રાજકર્તાઓમાંથી શહેનશાહ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં પધારનાર, આપણા હાલના શહેનશાહ જ્યોર્જ ૫ મા પહેલાજ છે, તેઓ શહેનશાહબાનુ વિક્ટોરિયા મેરી, તથા તે વખતના હિન્દી પ્રધાન લોર્ડ કૃષ્ણ

સાથે ૫૦૦૦ માઇલની લાંબી મુસાફરી કરીને, અનેક મુસીબતો વેઠીને, કેવળ પ્રજાના મનને સંતોષ અને આનંદ આપવા માટે ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના ડિસેમ્બર માસમાં હિન્દુસ્તાનમાં પધાર્યા હતા.

હિન્દુસ્તાનની અસલની રાજધાની દિલ્હી શહેરમાં તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૧ ના રોજ હિન્દુસ્તાનના રાજા, મહારાજાઓ, તથા અમલદારો, અને આગેવાન લોકોનો ભવ્ય હરબાર ભરી, તેમને તાજ પહેરાવવાની ક્રિયા, ભારે હબહબા ભરેલી રીતે કરવામાં આવી હતી. આ આનંદઢાચક દિવસે આખા હિન્દુસ્તાનમાં ગામેગામ આતશબાજી અને રોશનાઇથી આનંદ છવાઇ રહ્યો હતો. આ શુભ પ્રસંગની યાદગીરીમાં ઠાણકેત્તાને બહલે દિલ્હીને હિન્દની રાજધાનીનું શહેર બનાવવામાં આવ્યું.

શહેનશાહ એડવર્ડ સાતમાની હયાતીમાં આપણા હાલના શહેનશાહ પાટવી કુંવર (પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ) તરીકે હતા. તે વખતે (૧૯૦૫ માં) પણ તેમણે આપણા દેશની મુલાકાત લીધી હતી. અને અનેક જગ્યાએ ફરી, પ્રજાના હિલમાં પોતાના પ્રેમની ઉંડી છાપ બેસાડી હતી. તે વખતે તેઓ નામદાર કરાચીમાં પણ પધાર્યા હતા, અને ફ્રિયર હોલ આગળ પોતાના ફાદીમા મહારાણી વિક્ટોરિયાનું આવતું ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા તેમણે પોતાના હાથે કરી હતી. કરાચી બંદરેથી પોતાના દેશ તરફ વિદાય

થવા વખતે તેઓ નામદારની આપણા ક્ષેત્ર તરફની મમતા સ્પષ્ટ જણાઈ આવી હતી.

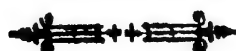
આપણા શહેનશાહે નૌકાશાસ્ત્રની ઉમદા તાલીમ લીધેલી છે. જ્યારે તેઓ નાની ઉમ્મરના અને એક રાજકુમાર હતા, ત્યારે તેમણે ઢરિયાઈ રસ્તે લગભગ આખી પૃથ્વીની પ્રવક્ષિણા કરેલી છે. તેમનાં નૌકાશાસ્ત્રનાં ઉંચા જ્ઞાનને લીધે, તેઓ ખલાસી રાજકુમાર તરીકે જગજગદેર થયા હતા.

આ આપણા શહેનશાહનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૫ ના જુન માસની ત્રીજી તારીખે થયો હતો. તેથી આવતી કાલે તેમની (....) મી વરસગાંઠ છે. એ આનંદના દિવસે તમે પણ આનંદથી હંરોફરો, અને મજા કરો. તેટલા માટે આવતી કાલે આપણી નિશાળ ખંધ રહેશે.

આપણા શહેનશાહના છત્ર નીચે આપણે શાન્તિ અને સુખ લોગવીએ છીએ. પ્રભુ તેમને લાંબુ આયુષ્ય આપે. અને તેઓ આખાદી ભરેલું રાજ્ય લાંબા વખત સુખી લોગવે.

માસ્તરે બોલવું ખંધ કર્યા પછી સૂરના બધા બાળકોએ શહેનશાહના લાંબા આયુષ્યની પ્રભુ પાસે આજણી કરી.

....રક્ષ....દેવ....તું....મહા....રાજા

સિંધમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય.

ખાળકો, સિંધમાં અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં મીર લોકોનું રાજ્ય હતું. અત્યારે સિંધમાં મીરોનું કોઈ રાજ્ય છે ? હા, ખેરપુરમાં મીરોનું રાજ્ય છે. અત્યારે તો મીરોનું માત્ર એક જ રાજ્ય છે. પણ અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પહેલાં સિંધમાં મીર લોકોનાં ત્રણ રાજ્યો હતાં.

૧ હૈદ્રાબાદના મીરોનું રાજ્ય.

૨ ખેરપુરના મીરોનું રાજ્ય.

૩ મીરપુરખાસના મીરોનું રાજ્ય.

આ ત્રણ રાજ્યોમાં હૈદ્રાબાદનું રાજ્ય સૌથી મોટું ગણાતું. આજથી લગભગ ૯૦ વરસ પહેલાં મીરો અને અંગ્રેજોને દોસ્તી હતી. સાચો દોસ્ત તેજ કહેવાય, કે જે એક બીજાને મદદગાર થાય.

અફઘાનીસ્તાનનો રાજા શાહસુજા અંગ્રેજોનો મિત્ર હતો, તેને એક બીજા હકદારે ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકી, એટલે રાજા થઈ બેઠો. આ વાતની અંગ્રેજોને ખબર પડતાંજ, પોતાના મિત્રને મદદ કરવા માટે, એક અંગ્રેજી લશ્કર અફઘાનીસ્તાન તરફ રવાના કર્યું. તે વખતે આગગાડી ન હતી. તેથી યજરસ્તો જવામાં સિંધનો રસ્તો વધારે સગવડવાળો હતો. અને પોતાના મિત્રના રાજ્યમાં થઈને જવામાં કોઈ જાતની હરકત નથી, એમ ધારી અંગ્રેજો

લશ્કર સિંધમાં થઇને ચાલ્યું. આ લશ્કરને મીરોએ અટકાવ્યું એટલુંજ નહિ, પણ કેટલીક કરકતો પણ પહોંચાડી.

મિત્ર તરીકે મદદ કરવાને બદલે આમ કરકત પહોંચાડીને દુરમનનું કામ કરનાર, મીરો ઉપર અંગ્રેજોને ઘણું દુઃખ લાગ્યું. તેથી મીરોને ધમકી આપી, કે જો તમે અમને નકામા હેરાન કરશો, તો તમારી રાજધાની ઉપર હુમલો કરવો પડશે. આ ધમકીથી ડરીને મીરોએ તેમને જવા તો દીધા. પણ આ બનાવથી અંગ્રેજો અને મીરો વચ્ચે અણબનાવનું બીજ રાખાયું.

અફઘાનીસ્તાનમાં ગયેલાં અંગ્રેજ લશ્કરમાંથી પ્રથમ તો કેટલુંક લશ્કર માયું ગયું હતું. તેથી મીરોને પોતાના મનમાં અભિમાન આવ્યું, કે અંગ્રેજ લશ્કર આપણા બળ સામે ટકી શકે તેમ નથી. તેથી તેમની સામે લડાઇ કરવાને મીરોએ છાની છાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. આ વાતની અંગ્રેજોને ખબર પડવાથી તેમણે મુંબઈથી એક લશ્કર મનોરા ઉતાર્યું. અને મનોરાનો કિલ્લો છતી લીધો. ૧૮૩૬.

આ બનાવ બન્યા પછી ત્રણ વરસે એટલે ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં અંગ્રેજોએ એક કોલકરારના કાગળ (તહનામા) ઉપર સહી કરવા, મીરોને કહ્યું. પણ તેમણે સહીઓ કરી નહિ. મેજર આર્ટિટામ નામે એક અંગ્રેજ વકીલ હિંદુખાહમાં રહેતો હતો તેણે આ તહનામા ઉપર સહીઓ

सर चार्ल्स नेपीयर साहेब, (सिंधना गवर्नर)

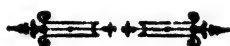
કરી આપવા માટે મીરાને ધણું ધણું સમજાવ્યું પણ બપોરે મીરાએ કોઈ પણ રીતે કબૂલ કર્યું નહિ, ત્યારે તેણે કહ્યું, કે જો તમે આ કામળ પર સહીઓ નહિ કરો, તો સર આજે જ નેપીઆર લડાઈ કરવાને તૈયાર છો. માટે નાકક ખૂનખાર લડાઈ કરી હાથે નિરપરાધી માણસોના જીવ લેવા કરતાં, સુલેહ શાન્તિથી પતી જાય, તો વધારે શ્રાદ્ધ છતાં મીરાએ સહીઓ નજ કરી.

છેવટે હેદ્રાબાદમાં હરબાર ભરીને તમામ મીરાને ત્યાં બોલાવ્યા. આ હરબારમાં પણ મેજર આઉટ્રામ મીરાને ધણી રીતે સમજાવ્યા. તેથી છેવટે તેમણે સહીઓ તો કરી, પણ તેઓને મેજર આઉટ્રામ ઉપર ધણો ગુસ્સો આવ્યો. અને એ ગુસ્સાના આવેશને લીધે, કોઈ પણ ભતનો વિચાર કર્યા સિવાય, મીરાએ એક રાતે મેજર આઉટ્રામની છાવણી ઉપર અચાનક હુમલો કર્યો.

પોતાની સાથેનાં ઘોડાં માણસોની સહાયથી પોતાનો જીવ બચાવી, મેજર આઉટ્રામ નેપીઆર સાહેબને મળ્યો. મીરાના આ ઉદ્દત વર્તનને લીધે, અંગ્રેજોને લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું. હેદ્રાબાદ પાસે મીયાણી ગામ આગળ અંગ્રેજો, અને હેદ્રાબાદના મીરા વચ્ચે લડાઈ થઈ, તેમાં મીરા હાર્યા અને મીર નસીરખાન કેદ પકડાયો. આ

લડાઇમાં મીરપુર ખાસના મીર શેર મહમદખાન હાજર ન હતો. તેણે લશ્કર એકઠું કરી, દુબા આમ આગળ અંગ્રેજોની સામે બાથ લીધી. તેમાં શેર મહમદખાન હાથો. આ વખતે ખેરપુરની ગાદીપર મીર ફરુકખાન હતો. તેને અંગ્રેજો સામા કાવતરાં કરવાના કારણસર પકડવામાં આવ્યો. પણ તેના ભાઇ મીર મુરાદઅલીએ અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી જાળવી રાખી હતી. અને લડાઇઓથી બીલકુલ અલગ રહી, અંગ્રેજોને બનતી મદદ કરી હતી, તેથી તેને ખેરપુરની ગાદી આપી. અને હૈદરાબાદ તથા મીરપુર ખાસના મીરોનું રાજ્ય અંગ્રેજી મુલકની સાથે જોડી દીધું છે. સ. ૧૮૪૩.

આ રીતે સિંધમાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય થયું.

જયદ્રથ.

આ વાત બહુ જુના વખતની છે. આપણા સિંધ પ્રાંતમાં આજથી લગભગ ૭૦૦૦ વરસ પહેલાં એટલે છે. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ વરસે જયદ્રથ નામે એક હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે વખતે આપણા આખા હિન્દુસ્તાનમાં હિંદુઓની જ વસ્તી હતી.

દીલ્હી (હસ્તિનાપુર) કે જે, તે વખતે પણ આખા હિન્દુસ્તાનની રાજધાનીનું શહેર હતું. તેમાં કૌરવો રાજ્ય કરતા હતા. એ કૌરવો ૧૦૦ ભાઇઓ હતા. તેઓમાં સૌથી

મોટા દુર્યોધન અનીતિને રસ્તે આણનાર અને રાજ્યનો લોભી હતો.

પાંડવો કૌરવોના પિતાઈ લાઇએા હતા. અને તેમના રાજ્યના ગર્ધા લાખીદાર હતા. પાંડવો પાંચ લાઇએા હતા. તેઓમાં લોભી મોટા યુધિષ્ઠિર બહુ નીનિમાન અને સત્યવાદી હતા. યુધિષ્ઠિરની કાયા વિશે એક વાપડ તમે ત્રીજી ચોપડીમાં શીખી ગયા છે.

કૌરવો પાંડવોને રાજ્યમાં લગ આપના ન હતા અને બહુ હેરાન કરતા હતા. તેથી છેવટે પાંડવોને કૌરવો સાથે લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું.

આપણા હિન્દુસ્તાનમાં તે વખતે નાનાં મોટાં ઘણાં રાજ્યો હતાં. તેમાંથી કેટલાક રાજાઓ કૌરવોની મદદે ગયા. અને કેટલાકે પાંડવોનો પક્ષ લીધો. તે વખતે આપણા સિંધ પ્રાંતમાં રાજા જયદ્રથ રાજ્ય કરતા હતા તેમની રાજધાનીનું શહેર સેવણ (સેવાન) હતું જયદ્રથ રાજા કૌરવોના બંનેવી લોભાથી, તે કૌરવોની મદદે ગયા. પાંડવો અને કૌરવો વચ્ચે દિલ્હીની પાસે પાલીપાના મેદાનમાં ભારે યુદ્ધ થયું. આ યુદ્ધને મહાભારતનું યુદ્ધ કહે છે. આ લડાઈમાં બંને પક્ષના હજારો માણસો મરાયા. તેમાં સિંધના રાજા જયદ્રથ પણ પાંડવો સાથે લડતાં મરાયા. છેવટે અનીતિમાન કૌરવોનો નાશ, અને નીતિમાન પાંડવોનો જય થયો.

જયદ્રથ રાજા પછી સિકંદર આવતાં યુધીનો ઇતિહાસ અંધારામાંજ રહેલો છે.

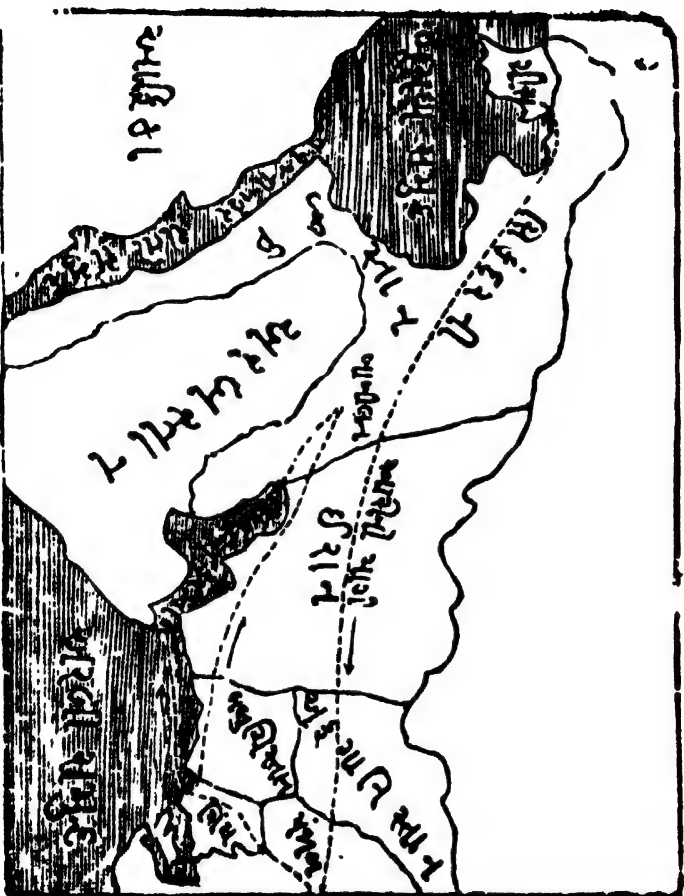
સિંધમાં સિકંદર.

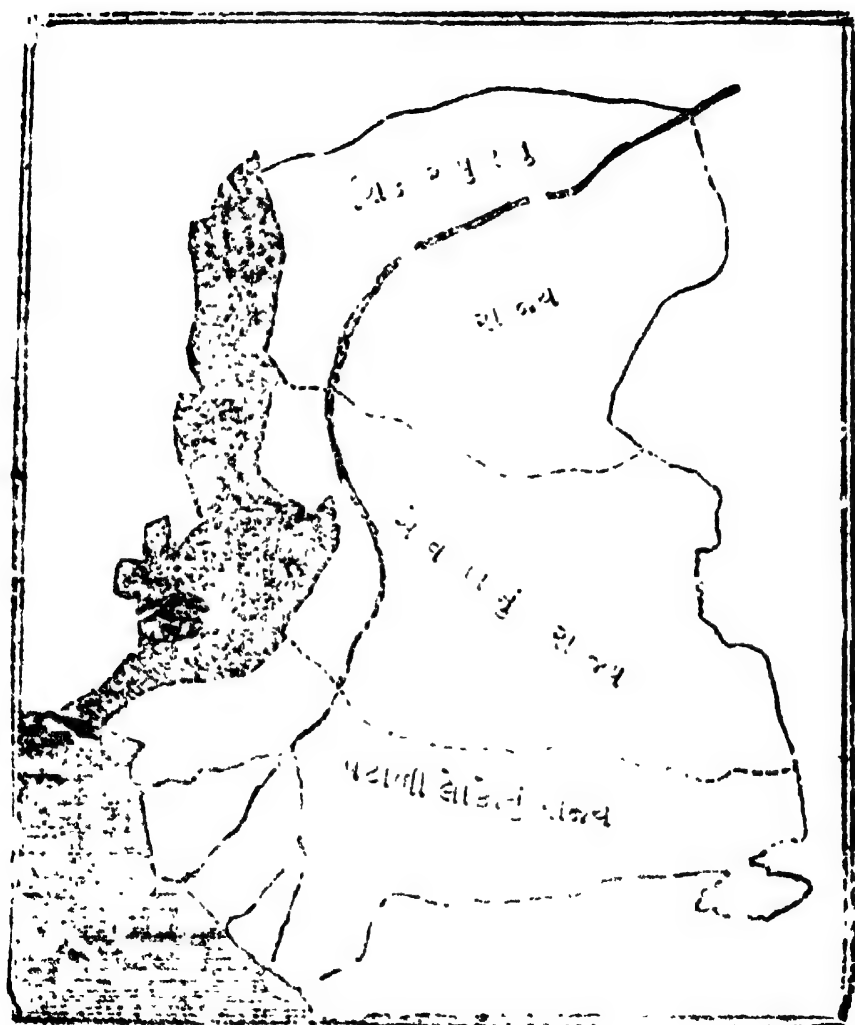
આપણા સિંધ પ્રાંતની ઉત્તરે પંજાબ નામે મુલક છે. અત્યારે તો તે મુલક નામદાર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં છે. પણ આપણી આ વાર્તાના વખતમાં એટલે આજથી આશરે ૨૨૦૦ વરસ પહેલાં પંજાબમાં પૌરસ નામે એક હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ રાજા ધણો શુરવીર અને લડવામાં બહાદુર હતો.

આ સાથેના નકશામાં જોશો, તો માલમ પડશે, કે ગ્રીસ દેશ આપણા દેશથી કેટલે બધે દૂર છે! ત્યાંનો સિકંદર પાઠશાહ પગ રસ્તે મુસાફરી કરતો કરતો અને મુલકો જીતતો જીતતો ઇરાન અને અફઘાનીસ્તાન જીતીને પંજાબમાં આવી પહોંચ્યો. પંજાબમાં તે વખતે પૌરસ નામે હિન્દુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે સિકંદરની સામે થયો. એકમ નદીના કાંઠે ભારે યુદ્ધ થયું. પૌરસે લડવામાં ભારે પરાક્રમ બતાવ્યું. તેની લડવાની કુશળતા જોઈ સિકંદર તેના પર બહુ ખુશી થયો. છેવટે બહાદુરીથી લડવા છતાં પૌરસ હાર્યો, અને કેદ પકડાયો; તો પણ ગુણની કદર કરનાર સિકંદર પાઠશાહે પૌરસની બહાદુરી જોઈ, તેનું રાજ્ય તેને પાછું સોંપ્યું. અને પોતે દરિયાઈ રસ્તે મુસાફરી કરવાના વિચારથી મુલતાનમાં વહાણો બંધાવી, સિંધુ નદીમાં મુસાફરી કરતો કરતો સિંધમાં આવ્યો તે વખતે સિંધમાં જુદા જુદા ધણાં રાજ્યો હતાં,

સિંઝરની સ્થાપી ઇ. સ. પૂ. ૩૨૮.

सिद्धहरना वज्रतनो सिद्ध प्रांत.

તે માહેના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે:—

૧. શિકારપુરનું રાજ્ય.
૨. બરોડી ટેકરીનું રાજ્ય.
૩. સેવણની નીચેનું રાજ્ય.
૪. પટાળી લોકોનું રાજ્ય

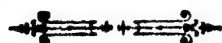
આ રાજ્યોએ સિકંદરને સિંધની મુઆફરીમાં જોઈએ તેવું માન આપ્યું નહિ તેથી સિકંદરે તેમની સાથે લડાઈઓ કરી, એક પછી એક બધા રાજ્યો છૂટી લીધાં અને પોતાના તરફથી મુખ્ય મુકરર કરી, ઠેકાણે ઠેકાણે લશ્કરી માણસોના પાકો બંદોબસ્ત કર્યો, તે વખતે સિંધની રાજધાની સેવણમાં હતી. સેવણમાં સિકંદરે એક કિલ્લો બંધાવ્યો હતો, જેનાં બંડિયરો હજી પણ ત્યાં જોવામાં આવે છે. પછી સિકંદર બલુચિસ્તાન અને ઇલાન તરફ થઈ, પોતાને કૌશલ જવા નીકળ્યો. પણ તે પોતાના દેશ પહોંચી શક્યો નહિ. રસ્તામાંજ બાબીલન શહેરમાં તે મળ્યું પામ્યો.

સિકંદરની વાત આપને બહુ ઉમડા થાય આપે છે.

મુલક છૂટવા માટે તેનો કેવો ક્ષમગીર્યથ પ્રયત્ન !

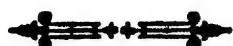
છતાંએલા રાજા ઉપર પણ સિકંદરની કેટલી બધી ઉદારતા !

છતાં તે પોતાનું અપમાન સહન કરી શકે તેવો ન હતો !

ક્રમશઃ ભગીરથે કરેલા પ્રયત્નની વાત કરવાથી વિદ્યાર્થીઓને પૌરાણિક ઇતિહાસનો લાભ મળશે.

રાવ સાહસી બીજો.

સિકંદર પછી સિંધમાં રાવ વંશનું રાજ્ય થતાં મુધીના વખતના કાંઈ લેખો મળી શકતા નથી. તેથી તે વખતનો ઇતિહાસ જાણી શકાતો નથી.

આજથી આશરે ૧૩૦૦ વરસ પહેલાં સિંધમાં રાવ સાહસી બીજો નામે ક્ષત્રી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાવ વંશનો હતો. રાવ વંશમાં તેની પહેલાં બીજા ચાર રાજાઓ થઈ ગયા હતા. તેઓ હિન્દુ હતા. તેમાં સૌથી પહેલો રાજા રાવ દેવાજી થયો. તેની રાજધાની અલ્હોરમાં હતી. અને રાજ્ય ધાતું આબાદ હતું.

રાવ સાહસી બીજો રાવ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. એ રાજાએ રાજ્ય ઘણી સારી રીતે ચલાવ્યું. તે વખતો વખત પોતાના મુલકમાં ફરીને પોતાની રૈયતના સુખદુઃખની ખારીક તપાસ કરતો. પોતાના લશ્કરને ખરાબર વખતસર પગાર આપતો. તેના વખતમાં રાજા અને પ્રજા વચ્ચે પ્રેમ સારો હતો.

* સિંધના નકશામાં જ્યાં અત્યારે શાહરી છે તેની નજીક એ શહેરનાં ખંડિયરો આજ પણ નજરે પડે છે.

આ રાજાએ અનાજ ઉપરનો તમામ કર માફ કર્યો હતો તે ॥ બહલામાં અલોર, શિરતાન, ઉચ્ચ, માથેસો માફ અને સોરી આ છ કિલ્લાઓ પ્રજાએ પોતાના ખર્ચે બંધાવી આપ્યા હતા.

આ રાજા નિર્વંશ મરણ પામ્યો. તેથી તેની રાણીએ રાજ્યના ચતુર કારભારી ચચ્ચને ગાદીએ બેસાડ્યો અને તેની સાથે પોતે લગ્ન કર્યું.

ચતુર પ્રધાન ચચ્ચ

રાવ વંશનો છેલ્લા રાજા રાવ સાહસી ખીજે નિર્વંશ મરણ પામ્યા પછી જે ચચ્ચ નામનો કારભારી સિંધનો રાજા થયો, તે ચચ્ચ કેણુ હતો ? અને કેવી રીતે રાજા થયો ? તે આપણે આ વાર્તાથી જાણીશું.

સિંધનું રાજ્ય મેળવનાર ચચ્ચ એક જિતુક ગ્રામજનનો છોકરો હતો તેનો બાપ બહુ જ ગરીબ હતો. પણ ચચ્ચમાં કુદરતી શક્તિ ઘણી સારી હતી. તે તીવ્ર બુદ્ધિનો અને આત્મક હતો. તે પ્રથમતો રાવ સાહસી ખીજના કારભારી રામરાવ પાસે સાધારણ નોકરીમાં રહ્યો હતો આ નોકરીમાં તેણે પોતાની આજ્ઞાકીથી રામરાવની મહેરબાની મેળવી. તેથી રામરાવે તેને રાવ સાહસી ખીજના હજુરી તરીકે નોકરીમાં રખાવ્યો. અહીં તેણે બુદ્ધિનો ખરેખરો ઉપયોગ કરી,

પોતાની આજ્ઞાકી બતાવીને રાજની અને રાણીની પૂરેપૂરી મહેરબાની મેળવી. તેથી રામરાવના મરણ પછી ચરચરે કારભારીની જગ્યા મળી.

વજીર તરીકે વડીલનું ચલાવવામાં તેણે પ્રજાને બહુ ક્ષુભી કરી, અને રાજ્યના હંકે પણ સારી રીતે જળવ્યા તેથી તે રાજા, પ્રજા, અને અમલદારોમાં માનીતો થઈ પડ્યો. એવામાં રાજાનું મરણ થયું. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેની રાણી, અમલદારો અને પ્રજાએ મળી, આ બાહોશ કારભારીને ગાદીપર બેસાડ્યો.

એકે રાવ સાહસીના કેટલાક મિત્રોને આ વાત પસંદ પડી નહિ. તેમણે ચરચરને ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકવા, એક લશ્કર એકઠું કરવા માંડ્યું. પણ ચરચરે તે લશ્કરને **જેઠપુર** આગળ રાજગઢ ત્યાં બંધાવી.

આવી રીતે એક ગરીબ પ્રાણીનો ઊંકરો પોતાની આજ્ઞાકી અને બદાદુરીથી મિથનો રાજ થયો. ચરચર પ્રાણી હોવાથી તેના વંશને પ્રાણીનું વંશના રાજાઓ કહેવાયા.

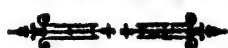
આ પ્રાણીનું વંશમાં ત્રણ રાજાઓ થઈ ગયા છે.

૧. ચરચર, ૨. ચંદાર, ૩. દાહર

ચરચર ૪૦ વર્ષ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યા પછી તેનો લાઈ ચંદાર ગાદી પર બેઠો તેણે ચરચરે મેળવેલું રાજ્ય સારી રીતે ચલાવ્યું હતું. અને બૌદ્ધ ધર્મને સારો આશરો

(૨૭)

આપ્યો હતો. એ વખતને યાદ આપનાર બૌદ્ધ ધર્મના
કેટલાંક ખંડિયરો સિંધમાં ઠેાઠ ઠેાઠ ઠેકાણે હજી પણ
જેવામાં આવે છે ચંદાર ૭ વરસ રાજ્ય કરી મરણ
પામ્યા પછી, ચચ્ચનો દીકરો ઢાહર ગાદી પર બેઠો.

મુસલમાન ધર્મના *પેગંબર

મહમદ સાહેબ.

આજથી આશરે ૧૩૫૦ વરસ પહેલાં, એટલે કે
સિંધમાં રાવ વંશનું રાજ્ય હતું તે વખતે અરબસ્તાનમાં
મહમદ સાહેબ નામે ઘણા પવિત્ર પુરૂષ થઇ ગયા. તે
વખતે અરબસ્તાનમાં હિન્દુસ્તાનના જેવી સુધરેલી પ્રજા
ન હતી. એ પ્રજાને સુધારવા માટે અને ધર્મના બોધ
આપવા માટે મહમદ સાહેબે અનેક મુઝીબનો વેઠીને
પોતાનો ઇશ્વરી સંદેશો ઠેકાણે ઠેકાણે બહાર કર્યો.
અને મુસલમાની ધર્મની સ્થાપના કરી.

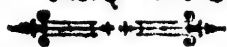
તેમના મરણ પછી તેમના શિષ્યો મારફતે મુસલમાન
ધર્મ જુદા જુદા મુલકોમાં ફેલાવા લાગ્યો. તેમની ગાદી પર
આવનાર શિષ્યને ખલીફા કહે છે.

ખલીફાઓ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે જુદા
જુદા મુલકો પર ચઢાઇ કરી, તે દેશ જીતી લઇ ત્યાં

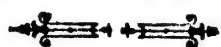
* ઇશ્વરી સંદેશો લાવનાર.

પોતાનો ધર્મ સ્થાપતા. તેઓ એક હાથમાં કુરાન અને બીજા હાથમાં શમશેર લઈનેજ ધર્મનો ઉપદેશ કરતા.

ખલીફાઓ આ રીતે મેળવેલા મુસકનું રાજ્ય પણ ચલાવતા. તેમની રાજ્યધાની ખગદાદમાં હતી. ખગદાદની ગાદી ઉપર આવા ધણા ખલીફાઓ થઈ ગયા છે. જે વખતે સિંધમાં હાહર રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે ખગદાદની ગાદી ઉપર ખલીફ વલીદ બની ઉભીહ હતો.

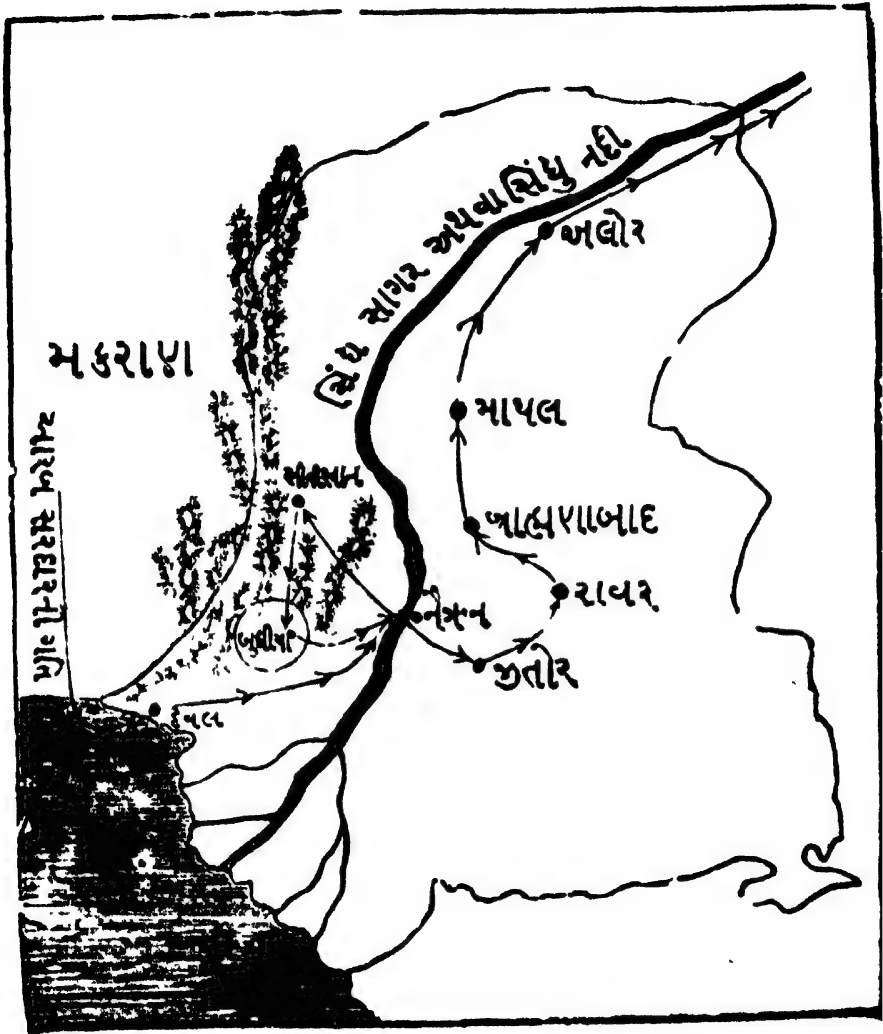
રાજા હાહર અને મહમદ બીન કાસમ.

રાજા હાહર પ્રાક્રમણ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. તેણે અલોરની ગાદી ઉપર ૩૨ વરસ સુધી સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યા પછી એવો બનાવ બન્યો, કે:— સિંહસદ્રીપના (લંકાના) રાજાએ ખગદાદના ખલીફાને ભેટનાં કેટલાંક વહાણો મોકલાવ્યાં હતાં. તે આ આમેના નકશામાં બતાવ્યા પ્રમાણે અરબી સમુદ્રના રસ્તે સિંધના કિનારા પાસે થઈ, ખગદાદ તરફ જતાં હતાં. દેવળખંદર (મનારા) આગળ કેટલાક ચાંચીઆ લોકોએ તે વહાણો ટૂટી લીધાં અને માણસોને કેદ કર્યાં.

ખગદાદના ખલીફાએ જ્યારે આ બનાવના ખબર માંભળ્યા, ત્યારે તેણે તે વખતના સિંધના રાજા હાહર પાસે આ બાબતનો ખુલાસો માગ્યો. પણ સંતોષકારક જવાબ નહીં મળવાથી, તેણે મહમદ બીન કાસમને ૬૦૦૦ ઘોડેસવાર, ૬૦૦૦ સાંઢી સવાર, અને ૩૦૦૦ પાયદળ લશ્કર સાથે

મહામહા બીન કાસમનો સિંધમાં વિજય ઇ. સ. ૭૧૨.

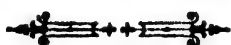

સિંધ ઉપર મોકલ્યો. તેણે દેવળખંદર જીતી લીધું. અને પોતાનાં માણસો, જેને ચાંચીઆ લોકોએ કેદ કર્યાં હતાં, તેઓને છોડાવ્યાં. ત્યાર પછી નૈઝનકોટ (હૈદરાબાદ) અને સેવણના કિલ્લાઓ જીતી લઈ, અલ્લોર ઉપર ચઢાઈ કરી.

આ સામેના નકશામાં બતાવ્યા પ્રમાણે મહમદ ખીન કાસમે નૈઝનકોટથી અલ્લોર તરફ જતાં, રસ્તામાં આવતા જીતોર, રાવર, બ્રાહ્મણાબાદ વગેરે કિલ્લાઓ જીતી લીધા.

રાજા દાહર અને તેનું સૈન્ય બહાદુરીથી મુસલમાનોની સામે થયા. બન્ને પક્ષ જીવ ઉપર આવી લડતા હતા. હિંદુ લશ્કરના સતત હુમલાઓને લીધે, મુસલમાનો થાકી ગયા હતા. હિંદુઓ ઉત્સાહમાં આવી, હર હર મહાદેવના પોકારો કરી, બમણા જોરથી મુસલમાનો ઉપર તૂટી પડ્યા. આજની લડાઈનું પરિણામ દાહર રાજાના પક્ષમાંજ દેખાતું હતું. પણ એક ક્ષણમાં પરિણામ બદલાઈ ગયું. હિંદુ લશ્કરની મોટામાં મોટી ખત્રી એજ છે, કે પોતાના સરદારના મરણના બખર સાંભળી પોતાની જીતનો પ્રસંગ હોવા છતાં તેઓ નાહિંમત બની નાસવા લાગે છે. આ લડાઈમાં એમજ થયું. દાહર રાજા હાથીપર બેસી લડતો હતો, એવામાં તેનો હાથી ઘાયલ થવાથી તે ઘોડાપર બેસી લડવા લાગ્યો. હાથી ઉપર પોતાના રાજાને નહિ કેળવાથી હિંદુ લશ્કરમાં ભંગાણ પડ્યું તેઓ રાજાને મરાયો જાણી, નાસવા લાગ્યા. હિન્દુઓને નાસતા જોઈ, મુસલમાનો જોર કરી તેઓની પાછળ ધસ્યા અને ઘણા હિંદુઓને કાપી નાખ્યા. છેવટે દાહર રાજા લડતાં મરાયો. અને મુસલમાનોની જીત થઈ ત્યાર પછી મહમદ ખીન

કાસમે અલોરનો કિલ્લો તાબે કરી, મુલતાન સુધીનો મુલક
જીતી લીધો. આ રીતે સિંધમાં આરબ લોકોનું રાજ્ય થયું.

આરબ લોકોનું રાજ્ય,

ખગદાદ અને ખસ્રા ઉઝ્બેક લડાઈમાં અંગ્રેજ સરકારે
મુસલમાન પાસેથી જીતી લીધાં છે. પણ ખગદાદ અમલથીજ
મુસલમાનોની રાજધાનીનું શહેર ગણાય છે. મહમદ પેગંબર
સાહેબ પછી તેમનાં શિષ્યો ખલીફા તરીકે ખગદાદની ગાદી
પરજ થઈ ગયા છે. ખલીફાઓએ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો
કરવા માટે પ્રથમ આમપામના મુલક જીતવા માંડ્યા અને
અરબસ્તાન, ઈરાન, મીસર, તુર્કસ્તાન વગેરે મુલકો જીતી
ત્યાં મુસલમાન ધર્મની રથાપના કરી. હવે ખલીફાઓનું ધ્યાન
સિંધ જીતવા તરફ ગયું હતું. અને એક બે છુટી છવાઈ
ચઢાઈઓ પણ કરી હતી. છતાં તેમાં ક્તેહ મળી ન હતી.
છેવટ ઉપરની વાર્તા મુજબ મહમદ બીન કાસમની ઉઝ્બેક
સવારીમાં આરબોએ જીત મેળવી. આથી ઉત્તરમાં મુલતાન
સુધીનો આરબો સિંધ પ્રાંત આરબ લોકોના હાથમાં આવ્યો.

જેમ અત્યારે સિંધ પ્રાંત અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં
છે. છતાં આપણા રાજશહેનશાહજયોર્જ પાંચમા હિંદુસ્તાનમાં
રહેતા નથી. પણ પોતાના અમલદાર મોકલી સિંધ પ્રાંતનું
રાજ્ય ચલાવે છે, તેમ આરબ ખલીફાઓ સિંધમાં પોતાના
તરફથી સુબાઓ મોકલી રાજ્ય ચલાવતા.

અંગ્રેજ સરકાર તરફથી હાલમાં જે અમલદાર(કમિશનર) સિંધ પ્રાંતમાં મોકલવામાં આવે છે, તેમણે ઉંચી કેળવણી લીધેલી હોય છે. તેથી પ્રજાની લાગણી દુઃખાય નહિ, અને સરકારનું અહિત થાય નહિ. એ બંને બાબતોનો સારી રીતે વિચાર કરીને સિંધ પ્રાંતનું રાજ્ય ચલાવે છે પણ અરબ મુબાઓએ તેવી કેળવણી લીધેલી ન હતી. વળી તેઓનું ધ્યાન પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા તરફ વધારે રહેતું. તેથી મુસલમાન ન હોય તેવી કેામને દરેક બાબતમાં ધણું સહન કરવું પડતું. આરબોના રાજ્ય દરમ્યાન સિંધની કેવી હાલત હતી, તે નીચેની હકીકત ઉપરથી તમારા બાજુવામાં આવશે.

૧ પ્રજાની રિથિતિ—સિંધમાં દરેક ઠેકાણે જીત મેળવ્યા પછી પ્રજા ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારવામાં આવ્યો હતો. અનેક હિન્દુ દેવળો તોડી પાડ્યાં. ઘણાં નિરાધાર બાળકો અને સ્ત્રીઓની કતલ ચલાવી કિંમતી વસ્તુ લૂટી લીધી હિંદુઓના મોઢામાં ચુપીને, કે બીજી રીતે જુલમ કરી તેઓને મુસલમાન બનાવ્યા. જુવાન અને ખુબસુરત સ્ત્રીઓને પકડી, જોરજુલમથી વટલાવી. અને કેટલીકને કેદ કરી, બગદાદના ખલીફાની હજુરમાં મોકલાવી. જે સ્ત્રીઓને પોતાના જીવ કરતાં ધર્મ વધારે વડાવો હતો, તેણીઓ આપઘાત કરીને, કે ચિતામાં પડીને મરણ પામી.

આરબ રાજ્યના અમલમં હિન્દુઓને એવો હુકમ હતો કે કોઈ પણ મુસલમાન મુસાફરની ત્રણ દિવસ પરાણા આકરી

કરવી. કેટલીક જાતોને વેઠીઆ તરીકે મુસલમાન કાફલાના રક્ષક થવાનો હુકમ હતો. કેટલીક જાતોને તો સારાં કપડાં પહેરવાની, ઘોડે ચઢવાની, અને જોડા પહેરવાની પણ મના કરવામાં આવી હતી.

૨. ન્યાયની રીત-શરૂઆતમાં હાકેમની ઇચ્છા એજ કાયદો ગણાતો પણ પાછળથી જે મુસલમાનોની તકરારનો નિકાલ કાજ કરતો. મુસલમાન અને હિન્દુની તકરારનો નિકાલ પણ કાજ કરતો. અને જે હિન્દુની તકરારનો નિકાલ હિન્દુ પંચ કરતું મતલબકે મુસલમાનનો ન્યાય હિન્દુને હાથે થવા દેતા નહિ.

૩. આરબ રજ્યની પેદાશ-આરબ લોકોને સિંધની પેદાશના મૂખ્ય ત્રણ રસ્તા હતા. ૧ માથાવેરો ૨ જમીનનો કર ૩ બંદરની જકાત.

માથાવેરો અથવા જજીઆવેરો એ નામનો કર ફક્ત હિન્દુઓ પાસેથીજ લેવામાં આવતો. મુસલમાનોને તે કર માફ હતો. હિન્દુઓ પાસેથી માથા વેરો વસુલ કરવામાં ચુકવું તેને આરબ લોકો પાપ સમજતા.

ખલીફા ઉમર પહેલાના વખતમાં પૈસાદાર માણસ દીઠ દર વરસ * ૪૮ ડ્રામ, સાધારણ સ્થિતિના માણસ દીઠ દર વરસે ૨૪ ડ્રામ, અને મજૂર વર્ગના માણસ દીઠ દર વરસે ૧૨ ડ્રામ લેવામાં આવતા. રણવાને અશક્ત સ્ત્રી અને છોકરાંઓને આ કર માફ હતો.

* ડ્રામ એટલે સુમારે ચાર આના.

ખલીફા ઉમર ખીજના વખતમાં એયું જાહેર કરવામાં આવ્યું, કે પેદાશમાંથી પાતાના ખર્ચની રકમ ખાદ કરતાં બાકી જે રકમ બચે, તે બધી રકમ માથા વેરાના કર તરીકે ઉઘરાવવી.

કેટલીક જાતો પાસેથી તો નવાઇ જેવા કરો લેવામાં આવતા. સેવણની નજીક અરણ નહેરની પેલીપાર રહેતા જત લોકો જ્યારે હાકેમને સલામ કરવા આવતા, ત્યારે સાથે એક કુતરો હાકેમને ભેટ આપવા લાઇ આવતા, અને મચ્છીમારને સારી માછલી પણ ભેટમાં લાવવાનું કરમાન હતું.

૪ ધર્મની સ્થિતિ—આરબ લોકોનાં રાજ્યમાં હિન્દુ અને મુસલમાન વચ્ચે ઉઘાડો પક્ષપાત હતો. તેથી કેટલાક હિન્દુઓ મુસલમાન તરીકેના લાલ મેળવવાના લોભથી અને કેટલાક જોર જુલમથી મુસલમાન થયા હતા.

૫ વેપારની સ્થિતિ—ઠાકલાઓ મારફતે કંદહાર તથા ગિજની સાથે વેપાર ચાલતો. સમુદ્ર રસ્તે પણ વેપાર ચાલતો અરબસ્તાનમાંથી ઘોડા અને માતી સિંધમાં વેચાવા માટે આવતા સિંધમાંથી જે વસ્તુઓ તુર્કસ્તાન અને ખોરાસાન તરફ જતી, તે ઘણું કરીને ચીન સિલોન અને મલબારથી આવતી. વહાણો બાંધવાનું લાકડું પણ મલબારથી આવતું.

૬ લશ્કરની સ્થિતિ—આરબ સુબાઓ સિંધના માણસોની ફોજ તૈયાર કરી, ફરના મુલકમાં યુદ્ધ કરવા જતા. જીત કરનાર આરબ સરદારોને જાગીરો બક્ષીસ મળતી.

તેના બહામાં તેઓ ઘડાઇને વખતે હાકેમોને મદદ આપવા બંધાએલા રહેતા.

સિંધમાં આરબ લોકોનું રાજ્ય થયા પછી જુદા જુદા આરબ સરદારોએ ઉતરમાં પંજાબ સુધી અને પૂર્વમાં ભરૂચ સુધી સવારીઓ કરેલી છે. અને છુટકાટ કીધેલી છે. ઇ.સ. ૭૨૪માં સિંધમાં જુનેદ નામના આરબ સરદારે ભરૂચ ઉપર સવારી કરી હતી, અને શહેરને લૂટયું હતું. આરબ લોકો-એ ત્યાર પછી પણ ઇ.સ. ૭૭૦ સુધીમાં ત્રણ ચાર સવારી-ઓ કરી, ભરૂચને ઘણું નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું.

સિંધ જીતી લીધા પછી ઇ.સ. ૭૧૭માં ખલીફા ઉમર ખીન અબ્દુલ અઝીઝે સિંધ માટે એવું જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું હતું કે “જે કોઇ હિન્દુ, મુસલમાન થશે, તેને મુસલમાનના જેટલું માન આપવામાં આવશે.” આથી લલચાઇને રાજા હાહરના છોકરાઓ, અને ખીજા ઘણા હિન્દુઓ મુસલમાન થયા, અને અરબી નામો ધારણ કર્યાં હતાં.

બગદાદની ગાદી ઉપર ખલીફા હાફ્ફ નામના અલ્લ રસીદ ઘણો પરાક્રમી હાકેમ થઇ ગયો. તેના તરફથી શેખ તુરાબ-અલી સિંધનો સુબો થઇ આવ્યો હતો. તેણે સિંધનું રાજ્ય ઘણું વધાર્યું હતું. પણ ઇ.સ. ૭૮૭માં તે સિંધમાં જ મરણ પામ્યો. તેની કબર ઠકાથી નેરૂત્યમાં ૮ માઇલ દુર આવેલી છે.

સિંધમાં આરબ રાજ્યનો અંત.

બગદાદના ખલીફાઓએ સિંધમાં સુબાઓ મોકલી લગ-
ભગ ૨૭૩ વરસ સુધી સિંધની હકુમત ચલાવી. પણ
આરબ રાજ્યના પાછલા વખતમાં ખલીફાઓએ સુબાની વિદ્યા
અને બુદ્ધિની લાયકાત ઉપર બીલકુલ લક્ષ ન આપતાં
કેવળ પેદાશ વધારવા માટે સિંધની સુબાગીરીનો ઇબ્તદા
આપવા માંડ્યો. જે માણસ ઇબ્તરાનો આંકડો વધારે આપે
તે સિંધનો સુબો થાય. આવી રીતે આવેલા સુબાઓએ
ખલીફાઓને ભરવાની મોટી રકમ ઉપજાવવા માટે, પ્રબલ ઉપર
બુદ્ધી બુદ્ધી જાતના કરો નાખવા માંડ્યા અને રાજ્યનું ખર્ચ
કમી કરવા માંડ્યું.

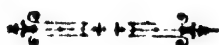
કર વધારવાથી પ્રબલ ધણી દુઃખી થવા લાગી, અને
રાજ્યનું ખર્ચ કમી કરવાને લીધે લશ્કર પણ ધણું કમી
થઈ ગયું. આ પ્રમાણે સિંધની સત્તા દિવસે દિવસે નબળી
પડવા લાગી. છેવટે તેઓ એટલા બધા નબળા પડી ગયા
કે સાધારણ હુમલાની સામે ટકવાને પણ તેમની પાસે કાંઈ
સાધન ન હતું.

આવા વખતમાં કરમેસીઆ લોકો, કે જેઓ મુસલ-
માન ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા આરબોજ હતા, અને સિંધની
આ સ્થિતિથી માહિતગાર હતા, તેઓ સિંધ ઉપર અહીં
આબ્યા અને ધણીજ સહેલાઈથી સિંધની હકુમત પોતાના

હાથમાં લીધી. કર્મચેત્રીયા લોકોએ માત્ર ૩૬ વર્ષ સિંધનું રાજ્ય ચલાવ્યું.

ગિજનીના પ્રખ્યાત મુક્તવાન મહમદ ગિજનીએ પાતાના વજીર અબ્દુલ રીઝાકને સિંધ ઉપર મોકલ્યો. તેણે સેવણ અને ઠઠા મુઘી આવીને કર્મચેત્રીયા લોકો પાસેથી સિંધ જીતી લીધું. ઇ.સ. ૧૦૨૪. આથી સિંધ ગિજનીની સત્તા નીચે ગયું. અને ત્યાંના ગુજાઓએ સિંધની હકુમત ચલાવવા માંડી. પણ મહમદ ગિજનીના મરણ પછી ગિજનીનો હાકેમ અબ્દુલ રસીદ મેળગ્યાખમા પડ્યો, અને સિંધને માટે કાંઈ સંભાળ લીધી નહિ. તેથી સુમરા લોકો પાતાના અખનસુમાર નામના હાકેમને ઠેર કરી, સિંધમાં બેરાવર થયા, અને ગિજનીની તાબેદારીથી છુટા પડ્યા. ઇ.સ. ૧૦૫૧.

સુમરા રાજ્યો.

સુમરા લોકો અસલ હિંદુ હતા. પણ સિંધમાં આરબ લોકોનું રાજ્ય થયા પછી તેઓ મુસલમાન થયા હતા.

સુમરા રાજ્યોએ ૩૦૦ વર્ષ મુઘી સિંધમાં રાજ્ય ચલાવ્યું. તેમણે ઘણી બહાદુરીથી રાજ્ય વધાયું. તેઓની રાજધાનીનું શહેર ઠઠા હતું. તેઓમાં ઘણા બહાદુર રાજાઓ થઈ ગયા. તેમાં દોદો અને ખરીફનાં નામે ઘણાં બહીતં છે,

ખરીફ રાજ્યે ખસોચ, સોઢા અને જડેજ લોકોને હરાવી વશ કીધા હતા. અને કચ્છનો પણ કેટલોક ભાગ જીતી લીધો હતો. સોઢા લોકોનું ઉંમરકોટ તેના તાબામાં હતું. તથા સમા જાતના મગર અને હજી સુધી પોતાનું ડિંદુપણું સાચવી રહેલા નામીયા લોકો પણ ખરીફના તાબામાં હતા.

ચઢતી અને પડતી એ દુનિયાનો નિયમ છે. કોઈના બધા દિવસો એક સરખા જતા નથી. સુમરા રાજ્યો પણ પાછલા વખતમાં બહુ નબળા પડી ગયા. દિલ્હીના પાદશાહો સામે બાથ લીડવામાં તેઓ કયાં સુધી ટકી શકે ?

ઘોરી વંશના દિલ્હીના પાદશાહ મહમદ ઘોરીએ સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી, સુમરાઓને * ખંડીઆ રાજ બનાવ્યા પણ મહમદ ઘોરીના મરણ પછી વળી તેઓ સ્વતંત્ર થયા.

ત્યાર પછી અલાઉદ્દીન ખીલજી અને મહમદ ગાંડો (તઘલખ) એક પછી એક સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યા હતા, અને સુમરા રાજ્યોએ તેઓની તાબેદારી સ્વીકારી હતી.

હમીર સુમરો.

મહમદ ગાંડાના પાછલા વખતમાં હિંદુસ્તાનમાં ચારે તરફ ખંડ ઉઠયાં હતાં. તે વખતે ગુજરાતના બળવાખોર લોકોને હમીર સુમરાએ આશરો આપ્યો હતો તેથી મહમદ

* ખંડીઆ રાજનો અર્થ વિસ્તારથી સમજાવવો,

માંજે સિંધ ઉપરી ચડી આવ્યેા હસી, અને તે ઠકાની નજીક મરણ પામ્યેા હતો. તે વખતે આખા હિંદુસ્તાનમાં અંધાધુંધી ચાલતી હતી. સિંધનો હાકેમ હમીર સુમરો બહુ જીલમ કરતો હતો. તે દારૂગ્રીયો અને ધણેજ દુર્ગુણી હતો. તેના રાજ્યમાં પ્રબળે ધણેજ દુઃખ હતું તે રાજા વિશે એક બે વાતો જાણવા જેવી છે.

૧ ઠકના સરદાર કેસર બાલો અને હમીર સુમરો.

ઠકના કિરંતી ગઢમાં વેહીઆંસ'નામે એક બહાદુર સરદાર હતો. તે મરણ પથારીએ પડ્યો, ત્યારે તેના જીવને ગભરાતો બેઠને કેસર નામે તેના દીકરાએ પુછ્યું “પિતાજી તમશી જીવ કેમ અકળાય છે?” ત્યારે તેણે કહ્યું “મારો એક દુરમન હમીર સુમરો છે. તેની રાજધાની ધણી મુંઢર છે. તેની પાસે ધણા મુંઢર ઘોડાઓ અને પુષ્કળ જીંટ છે. તેની સાથે લડાઇ કરવાની મારી ઇચ્છા પુરી થઇ શકી નથી, તેથી મારા જીવને અકળામણ થાય છે. જો તમારામાંથી કોઈ તેના ૧૨૫ ઘોડા હરી લાવીને, આપણા ભાટ લોકોને વહેંચી આપવાનું વચન આપે, તો મારા જીવને શાંતી થાય.” આ વખતે તેના ભાઈઓ, ભત્રીજાઓ, વગેરે બધા સગા વહાલા બેઠેલા હતા, પણ હમીર સુમરાના ઘોડા લાવવાની હિંમત કોઇ કરી શક્યું નહિ તેથી છેવટે કેસર કે જે બધાથી નાનો હતો, તેણે તેના આપની ઇચ્છા પુરી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઇ, તેના હાથમાં પાણી મુક્યું. અને વેહીઆંસ દેવલોક પામ્યો.

પોતાના બાળકની ઉપર ક્રિયા કરીને કેસર સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરવા લેવાર થયો. અને પોતાના સગા વહાલાને મહત્ત્વ માટે યોદ્ધાવ્યા. પણ કોઈ આવું નહિ. આથી કેસર પોતાની હીંમત અને બહાદુરી ઉપર વિશ્વાસ રાખી ચોકલો જ સિંધમાં આવ્યો, અને મુક્તિથી ૧૨૫ ઘોડા હરીજનને પોતાના બાટોને વહેંચી આપ્યા. પણ તે બાબતની હમીર સુમરાએ કાંઈ દરકાર કરી નહિ. તેથી બીજી વખત પોતાના ઘોડાં માણસો લઈને કેસરે સિંધ ઉપર ચઢાઈ કરી, અને નદી કિનારે ચરતાં હમીર સુમરાના ૭૦૦ ઉંટ લઈ આવી, પોતાના બાટોને વહેંચી આપ્યાં. આ વખતે પણ દારૂના નિસ્સામાં તથા બીજા દુર્ગુણમાં મગ્યા રહેલ હમીર સુમરા એ કાંઈ દરકાર કરી નહિ. તેથી કેસરે ત્રીજી વખત ચઢાઈ કરીને ૧૨૦ સુમરી સ્ત્રીઓનું હરણ કર્યું. અને પોતાના સગા વહાલાઓને એક એક પત્નિ તરીકે આપી દીધી. આ વખતે સ્ત્રીઓને પાછી મેળવવા માટે હમીર સુમરાએ પોતાના પ્રધાનને કેસર પાસે મોકલ્યો. પણ કેસરે જવાબ આપ્યો કે તેણીઓ તો અમારી પત્નિઓ થયેલ છે, તેથી અમે પાછી આપીશું નહિ કેસરનો આ જવાબ મળ્યા પછી પણ બીજા ૧૦ વરસ નીકળી ગયાં, ત્યારે હમીરે એક દુત મોકલી કેસરને કહેવડાવ્યું કે તારી સાથે લડાઈ કરવાની મારી ધણી ઇચ્છા છે. પણ તારો દેશ ખારાપાટ અને લેજવાળો છે. તેથી મારા લશ્કરને ખોરાક શી રીતે મળી શકે ?

કેસરે તરત જવાબ કહેવડાવ્યો કે “તેને માટે તમારે ફીકર કરવી નહિ. હું એક હજાર એકર જમીનમાં ઘણું વનડાઉં

હું તેનાથી તમારા લશ્કરનું પોષણ થશે.” છેવટે એક વરસ પછી હમીરે કચ્છ ઉપર ચઢાઈ કરી. બન્ને પક્ષો બહાદુરીથી લડ્યા. કેસરે લડાઈમાં દરેક વખતે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. પણ આખરે તે બહાદુરીથી લડતા મરાયો અને હમીર સુમરાની જીત થઈ.

૨ કાઠિયાવાડનો રાજા રા' નવઘણુ અને હમીર સુમરો

સિંધમાં મુસલમાન રાજ્ય થયા પછી પણ કેટલાંક રાજ્યોએ પોતાના કુળની ટેક સાચવવા ખાતર ઘણાં ઘણાં ડુઝો વેઠીને પણ હિન્દુપણું સાચવી રાખ્યું હતું ઇ. સ. ૮૭૫માં આરબ લોકો નબળા પડી ગયા હતા, તે વખતે ઠઠાની ગાદીપર ચાદવ કુળનો ચુડચંદ્ર નામે હિન્દુ રાજા હતો તેનું મોસાળ કાઠિયાવાડમાં જુનાગઢ પાસે વંથળીમાં હતું. તે વખતમાં કાઠિયાવાડના ચાવડા અને જેઠવા રાજાઓની કન્યાઓ સિન્ધના ચાદવ કુળના રાજાઓને પરણાવ્યાના એક બે દાખલા મળી આવે છે.

પોરબંદર પાસે ધુમલીના પાટવી કુંવર હલામણુ જેઠવાનાં ફોઈને સિન્ધના રાજા સાથે પરણાવ્યાં હતાં અને જ્યારે હલામણુ જેઠવાને કેશવટો મળ્યો, ત્યારે તે થોડા વખત પોતાનાં ફોઈ પાસે સિન્ધમાં રહ્યો હતો.

વંથળીના ખાલારામ ચાવડાની બેન નગરઠઠાના ચાદવ રાજા સાથે પરણાવી હતી. તેને ચુડચંદ્ર નામે કુંવર હતો

બાલાશમ આવડાને પોતાના પુત્ર સાથે અણખનાવ
કેવાથી વંથળીને ગાદી વારસ પોતાના ભાણેજને ખનાવ્યો.
હતો, અને તે મુજબ ચુડચંદ્ર વંથળીની ગાદી પર આવ્યો.
તેના વંથળે કાઠિયાવાડમાં ચુડાસમા રજપુતો કહેવાયો.
ચુડાસમા રજપુતો પાછળથી “રાઓ” કે ‘રા’ કહેવાયા,
અને વંથળીની ગાદી જુનાગઢમાં આવી.

જુનાગઢની ગાદી ઉપર ચુડાસમા વંથમાં રા’ નવધણ
નામે ધણે. પરાક્રમી રાજ થઈ ગયો, તે વખતે સિંધમાં
હમીર સુમરાનું રાજ્ય હતું. રા’ નવધણે જાસલના નામે
એક આહીર કન્યાને પોતાની બેન સાની હતી. તેના ઉપર
તે પોતાની સગી બેન કરતાં વધારે હેત રાખતો હતો,
અને તેને કોઈ પણ દુઃખના વખતે મદદ કરવાનું વચન
પણ આપ્યું હતું.

કાઠિયાવાડમાં એક વખત મોટો દુકાળ પડ્યો. અને
અનાજ કે ઘાસચારો નહિ પાકવાથી માણસ અને જાન-
વરોને મોટી આપદા પડવા લાગી. જાસલના પતિ પાસે
ગયો, લેંસો વગેરે ધણાં જનાવરો હતાં. દુકાળમાં ટેટ-
લાક વખત સુધી તો તેણે મોંઘું અનાજ અને ઘાસ ખરી-
દીને જેમતેમ ગુજારો ચલાવ્યો. પણ આખરે ખીજા આહીરો
સિંધમાં આવે ઘાસચારો છે, એમ જાણીને પોતાના જાન-
વરો સાથે દુકાળમાં નિર્વાહ ચલાવવાને કચ્છના રસ્તે
થઈ સિંધમાં જવાને તૈયાર થયા. તેઓની સાથે જાસલ તથા
તેનો પતિ પણ પોતાનાં જાનવરો સાથે સિંધમાં આવ્યા,
અને સિંધુ નદીના કિનારે ગુંપડા ખાંધી રહ્યાં, અહીં હમીર
સુમરાનું રાજ્ય હતું.

એક દિવસ સવારે શિકારે નીકળેલો હમીર સુમરો જ્યાં આહિર રહેતાં હતાં, ત્યાં આવી ચઢ્યો, અને જે જગાએ બસલ ગાયો દોહી રહી હતી, ત્યાં ઉભો રહી પીવાને પાણી માગ્યું. બસલે તેને સારો આવકાર આપ્યો, અને સવારના નરણે કોઠે પાણીને બદલે દૂધ પીઓ, એમ કહી દૂધની એક તાંસળી ભરીને આપી. હમીરે દૂધ પીધું, અને બસલે લેવાની ના કહેવા છતાં તેને કૌંમતી હારની બક્ષીસ આપી, તે ચાલ્યો ગયો. પણ ખીજે દીવસે બસલને પોતાની રાણી બનાવવાને લઇ આવવા માટે સીપાઇઓ મોકલ્યા. આથી બસલ તેનો ધણી અને ખીજા આહિરો ગભરામણમાં પડ્યા. પણ બસલે યુક્તિ રચી હમીરને કહેવડાવ્યું કે મારે છ માસનું વ્રત છે, તેથી છ મહીના પછી હું તમારી રાણી થઇશ.

હમીર સુમરાએ તેને છ મહીનાની મુદત આપી ખીજા બાજુ બસલે એક આહિરને છુપી રીતે કાગળ લખીને જુનાગઢ તરફ મોકલ્યો, અને રા' નવધણને બધી હકીકત જણાવી, મદદ મોકલવા વિનંતી કરી. છ મહીનાની મુદત પુરી થયા પહેલાં પોતાની બેનને દુઃખમાંથી બચાવવા નવધણુ રાજ પોતે મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર ચડી આવ્યો, અને હમીર સુમરાને હરાવી બસલ તથા આહિરોને છોડાવી, જુનાગઢ લઇ ગયો.

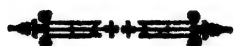
હમીર સુમરાના છેલ્લા દિવસોમાં બહુ અંધેર ચાલવા લાગ્યું. નિરપરાધી માણસો માર્યાં જતાં, બદમાસ માણસો ગરીબ માણસો ઉપર જુલમ ગુજારતા, અને તેની ઠાંઠ ફરી-

(૪૫)

માફ કેઈ સાંભળતું ન હતું. આખરૂં આ ભણતને પોતાની આખરૂં સાચવવી બારે થઈ પડતી. આ વખતે સિંધમાં સમા જાતના હિંદુ લોકો વધારે બળવાન થયા હતા.

હમીર સુમરાના જુલમની સામે સમા લોકોએ ઘણાં બંડ ઉઠાવ્યા, અને દિલ્હીના પાદશાહ સુધી ફરીયાદો પહોંચાડી. પણ કેઈ જાતની ફાફ નહિ મળવાથી ઉવટે હમીર સુમરાના જુલમથી કંટાળી સમા લોકોએ તેને મારી નાંખ્યો અને પોતાના તરફથી જામ ઉનકને ગાદી પર બેસાડી, સિંધમાં સમા વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

સમા વંશનું રાજ્ય.

સિંધમાં પ્રાણજી વંશનું રાજ્ય હતું, તે વખતથી સમા લોકોની વસ્તી સિંધમાં હતી સુમરાઓ કરતાં સમાઓ સંખ્યામાં વધારે હતા. તેમણે પોતાની સત્તા ધણી બળવાળી વધારી. સેવણનો કિલ્લો તાબે કરી બખ્ત્યાર માંહેના દિલ્હીના સરકારને હરાવી, નસાડી મુઠયું તેથી ઇ.સ. ૧૩૭૨માં દિલ્હીના સુલતાન ફિઝાજ તઘલખ તેમને તાબે કરવા સિંધમાં આવ્યો. જામ પોતે કિલ્લો બંધ કરીને પોતાનો જમાવ કરવા લાગ્યો. તેથી સુલતાનને સરકારને સિંધુ નદીના પુરથી, અને મચ્છરાથી ધણી હેરાનગતી લોગવવી પડી. પણ આખરે જામ તાબેદારી

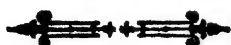
સ્વીકારી અને ફીરોઝે તે ખુશીથી ઠણુક કીધી. ત્યાર પછી થોડા વરસે ઇ.સ. ૧૩૯૧માં સમા લોકો મુસલમાન થયા.

ઇ.સ. ૧૩૯૮માં તેમુર હિન્દુસ્તાન ઉપર ચડી આવ્યો અને મુલતાન તથા દિલ્હીમાં ઘણો જુલમ ગુજાર્યો. એ અંધાધુંધીમાં સમાઓ ખરેખરા સ્વતાંત્ર થયા.

તેમના રાજ્યની હદ ઉત્તરમાં માથેલો અને ઉપાવરો સુધી હતી ઉચ્ચ તેમના કબજામાં ન હતું. તેમની રાજધાની સમઘ નગરમાં હતી. બખ્ખર અને સેવણમાં તેમના સુબાઓ રહેતા હતા.

સમા વંશમાં ૧૭ રાજાઓ થઈ ગયા છે. તેઓમાં કેાઈ કેાઈ રાજાઓ બળવાન હતા તેમના વખતમાં પ્રજા શાંતી લોગવતી એ રાજાઓમાં એક જામ સંજાર થઈ ગયો છે તે બહુલો અને વિદ્વાનોને આશ્રય આપનારો હતો. તેના પછીનો રાજા જામ નીજામ ઉદ્દીન થયો, તે પણ તેના આપના જેવો વિદ્વાનો શોખીન અને ધર્મની લાગણીવાળો હતો. તેનું લોકપ્રિય નામ જામ નંધો હતું તેના વખતમાં મસીદોમાં હંમેશાં બંદગી થતી. એણે લુટારાઓને તાબે કીધા અને મુસાફરોની હરકત દૂર કરી. આ લુટારા બહોચ બતીના હશે, એમ જણાય છે. જામ નંધાએ #૫૦ વરસ રાજ્ય કર્યું. તેના વખતમાં શાહબેગ અર્ગુન કંદહારથી આવ્યો હતો, પણ હાર ખાઈ પાછો ગયો હતો, અને જામ નંધા પછી તેનો ફીકરો જામ ફિરોજ આવ્યો. તે ઘણો નાની ઉંમરનો

હતો, અને જનનાનામાં ઉછર્યો હતો. તેથી નામ ગાયન અને તમાશાનો શોખીન થઇ ગયો હતો.

જામ ફૈરોઝ અને શાહબેગ અર્ગુન.

જામ ફૈરોઝ સમા વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. અને ઠકાની ગાદી પર રાજ્ય કરતો હતો. તેના વખતમાં અમલ-દારો જીલમી થઇ ગયા હતા. તેણે કેટલાક મોગલને પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા હતા. તેઓ ઠકાના જે ભાગમાં રહ્યા હતા, તે ભાગને આજે મોગલ પાડા કહે છે. એ અરસામાં હિન્દુસ્તાનની ઉત્તરે આવેલા તુર્કસ્તાનના મુલકમાંથી હિન્દુસ્તાનમાં આવીને રાજ્ય કરનારા જે પુરખોના નામ બણવા જેવા છે.

૧. શાહબેગ અર્ગુન. ૨. બાબર બાહશાહ.

૧ શાહબેગ અર્ગુન, એ તુર્કસ્તાનમાં આવેલા ખોરાસાન પ્રાંતનો હાકેમ હતો. તેને તે વખતના તુર્કસ્તાનના બાબર બાહશાહે હરાવીને નસાડી મુક્યો. તેથી તે થોડા માણસો લઇ સિંધમાં આવ્યો. અને લૂટફાટ કરી ધીમે ધીમે પોતાનું ભર વધારીને, ઇ.સ. ૧૫૨૦માં તેણે સમા લોકોની રાજ-ધાની ઠકા ઉપર ચઢાઇ કરી. જામ ફૈરોઝ હાથો. અને શાહ-બેગ અર્ગુને ઠકા શહેરમાં લૂટ ચલાવી પુષ્કળ માલ મેળવ્યો. પછી શાહબેગ અર્ગુન અને જામ ફૈરોઝ વચ્ચે સલાહ થઇ,

તેમાં એમ ઠગું કે:—“લકડીથી ઉત્તર તરફનો મુલક શાહબેગ અગુનને આપવો.

આ ઠરાવ સમા હોઠોને પસંદ પડ્યો નહિ અને શાહબેગ અગુનને મારી હઠાવવા માટે સમા હોઠોએ પોતાનું લશ્કર જમાવીને તેનાપર ચડાઈ કરી. આ કારણથી ઇ.સ. ૧૫૨૧માં સેવણ પાસે ટક્કટી આગળ લડાઈ થઈ. તેમાં સમા હોઠોનું ધણું લશ્કર હોવા છતાં, તેઓ શાહબેગ અગુનના કુશળ લડવૈયાઓ સામે ટકી શક્યા નહિ. સમા હોઠો હાર્યા જામ ફેરોઝ કચ્છ તરફ નાસી ગયો. અને આખો સિંધ પ્રાંત શાહબેગ અગુનના હાથમાં આવ્યો. ત્યાર પછી તેણે બખખર અને અલ્લોરના કિલ્લાઓ પણ જીતી લીધા.

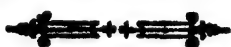
બખખરની ટેકરી શાહબેગ અગુનને પસંદ પડવાથી તેણે અલ્લોરનો કિલ્લો તોડાવી, ત્યાંની પાકી ઇંટો મંજાવી બખખરનો કિલ્લો બંધાવ્યો.

શાહબેગ અગુને ગુજરાત જીતી લેવાનો વિચાર કર્યો પણ તેવામાં તે મરણ પામ્યો. ઇ.સ. ૧૫૨૨.

શાહબેગ અગુન લડવામાં શ્રેષ્ઠ અને બહાદુર હતો, એટલું જ નહિ. પણ તેને ધર્મના પુસ્તકોનું પણ સારું જ્ઞાન હતું. તેણે એક બે ધર્મ પુસ્તકોનાં ભાષાન્તર પણ કર્યાં હતાં.

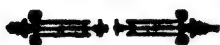
૨ બાબર બાહશાહ એ તુર્કસ્તાનના સમરકંડનો હાકેમ હતો. તેણે જેમ શાહબેગ અગુનને હરાવીને તુર્કસ્તાનમાંથી નસાડી મૂક્યો, તેમ ત્યાંના બળવાખોર હોઠોએ

બાબર બાદશાહને પંજુ હરાવીને તુર્કસ્તાનમાંથી કાઢી મુક્યો. તેથી તેણે ઇ.સ. ૧૫૧૪માં અફઘાનીસ્તાનમાં આવી કાબુલનું રાજ્ય છતી લીધું. અહિં તેણે હિન્દુસ્તાન પર ચઢી આવવાને ૨૨ વરસ સુધી તૈયારી કરી. અને ઇ. સ. ૧૫૨૬ માં તે પંજાબ ઉપર તુટી પડ્યો. પાણીપતના મેદાનમાં હિલ્હીના સુલતાન હુમાયુની સેનાને હરાવી, હિન્દુસ્તાનની રાજધાની દિલ્હી શહેર કબજે કર્યું, અને મોગલવંશની ગાદીનો પાયો નાખ્યો, ઇ. સ. ૧૫૨૬.

મીરઝાં શાહુસેન અને

હુમાયુ બાદશાહ.

શાહબેગ અર્જુનના મરણ પછી તેનો હિકરો મીરઝાં-શાહ હુસેન ઠકાની ગાદી પર બેઠો.

અમદૈરાજે લશ્કર એકઠું કરી કચ્છમાંથી પાછો આવીને ફરી એકવાર નસીબ અજમાવ્યું. પણ તે હારીને ગુજરાત તરફ નાઠો, અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

મીરઝા શાહ હુસેને ઘણી લડાઈઓ કરી પોતાનો મુલક વધાર્યો. અને દિલ્હીના બાબર બાદશાહ સામે સલાહ કરી.

બાબરના મરણ પછી તેનો હિકરો હુમાયુ દિલ્હીની ગાદી પર બેઠો, એ બાપ દીકરાના પ્રેમની વાત તમે

પાંચમી ચોપડીમાં શીખ્યો. હુમાયુ પાઠશાહને ઇ. સ. ૧૫૪૦ માં શેરખાન પઠાણે દિલ્લીમાંથી હાંકી કાઢ્યો હતો. તેથી તેને ત્રણ વરસ સુધી સિંધમાં આશરો લેવો પડ્યો હતો. આ સુદત હરમીયાન ઉમરકોટમાં હુમાયુની રાણી હમીદા બેગમ મહાન અકબર પાઠશાહને જન્મ આપ્યો. ઇ. સ. ૧૫૪૨.

હુમાયુ પાઠશાહે સિંધ છૂટી લેવા માટે એક બે વખત પ્રયત્નો કર્યા, પણ મીરજા હુસેનના પરાક્રમ આગળ તેને હરેક વખતે નિષ્ફળ થવું પડ્યું.

આ બહાદુર હાકેમ ૩૨ વરસ સુધી સિંધનું રાજ્ય ચલાવી, ઇ.સ. ૧૫૫૪માં મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેનું રાજ્ય તેના બે સરહારોએ વહેંચી લીધું.

મુલક. હાકેમનું નામ. રાજધાનીનું શહેર.

૧ હસિણુ સિંધ મીરજા ઇશા ઠઠ્ઠા
૨ ઉત્તર સિંધ સુલતાન મહમદ બખ્તખર

તરખાન વંશ-ઠઠ્ઠાનું રાજ્ય.

મીરજા ઇશા અને તેની પછી થઇ ગયેલા તેના વંશજો પોતાને તરખાન વંશના ગણતા. આ લોકો મૂળ તુર્કસ્તાનના વતની હોવાને લીધે આ નામ રાખેલું હોય, એમ ધારી શકાય છે.

તરખાન વંશમાં ત્રણ હાકેમો થયા. ૧ મીરઝાં ઇશા
 ૨ મી ઝાં મહમદ ખાકી. ૩ મીરઝાં બનીબેગ.
 મીરઝાં ઇશા અને તેના વંશજોની રાજધાની ઠક્રામાં હતી.
 તે વખતની ચાહગીરી આપે તેવું કંઈ પણ નામ નિશાન
 ઠક્રામાં મળી શકતું નથી. પણ ઠક્રાથી પશ્ચિમ તિશાએ હોદ
 માઇલ પર આવેલ મક્રી ટેકરી ઉપર ઘણી કબ્રો છે
 જેમાં મીરઝાં ઇશાની કબર ખાસ જોવા લાયક છે. એ કબ-
 રના મજબુત પથર ઉપરનું નકશી કામ બહુ સુંદર અને
 સફાઇદાર કરેલું છે. તેમાં લગભગ આખું કુરાન ફારસી
 લીપીમાં કોતરેલું છે. આજે તે બનાવને ૩૫૦ વરસ થઇ
 ગયાં છતાં હજી તે કોતરકામ ચોક્કસ ને ધ્યાન ખેંચે તેવું
 સાફ જોવામાં આવે છે. એ અને એની પછી થઇ ગયેલા
 હાકેમોની કબરો જોતાં હિન્દુસ્તાનની જુના વખતની
 કારીગીરીનો સહેજ ખ્યાલ આવી શકે છે.

મીરઝાં ઇશા પછી તેનો દિકરો મીરઝાં મહમદ ખાકી
 ગાદી પર બેઠો. તેના વખતમાં બખ્ખરવાળા સુલતાન
 મહમદની બળવાખોર ટોળીયોના ત્રાસથી પ્રજા ખીલકુલ
 સુખ શાંતિ ભોગવી શકી નહિ. તેઓ વારંવાર લુટફાટ
 કરતા. પ્રજાના પોકારને લીધે તેને વારંવાર ઝગડામાં
 ઉતરવું પડતું. આથી છેવટે કંટાળીને મહમદ ખાકી આપ-
 ઘાત કરી મરણ પામ્યો. ઇ. સ. ૧૫૭૧.

મીરઝાં બનીબેગ અને અકબર બાદશાહ.

મીરઝાં મહમદ ખાકીનાં મરણ પછી તેનો દિકરો

(૫૨)

મીરઝાં બનીબેગ સિંધનો હાકેમ થયો. તે ટંટાખોર લોકોને પહોંચી વળે તેવો હતો. તેને વારંવાર બખબરના મુખાઓ સાથે તકરારમાં ઉતરવું પડતું.

બખબરનું શબ્દ.

સુલતાન મહમદ ત્રણ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો. તેને સંતાનમાં ફક્ત એક દિકરી હતી. તેને દિલ્હીના અકબર પાઠશાહ સાથે પરણાવી હતી. તેથી ઠરાવ મુજબ બખબરની ગાદી અકબર પાઠશાહના તાબામાં આવી. બખબરના (અકબર પાઠશાહના) મુખાઓ સાથેની બનીબેગની તકરાર દિલ્હી સુધી પહોંચી. છેવટે બનીબેગની હઠ જણાયાથી અકબર પાઠશાહે પોતાના ખાનખાનાન નામના સરદારને મોટા લશ્કર સાથે સિંધ ઉપર મોકલ્યો.

પોતાની સામે અકબર જેવા મહાન પાઠશાહનું મોટું લશ્કર હોવા છતાં બનીબેગ પોતાના નાના પણ કસાએલા લશ્કરને લઇને સામે થયો. ખાનખાનાન સાથે ત્રણ ચાર નાની મોટી લડાઇઓમાં બનીબેગે બહાદુરીથી ટક્કર લીધી, પણ છેલ્લી લડાઇ ઉનકપર આગળ ઇ. સ. ૧૫૯૦ માં થઇ, તેમાં બનીબેગ હાર્યો, અને કેદ પકડાયો. તેને અકબર પાઠશાહ પાસે લઇ જવામાં આવ્યો. અહીં ખાનખાનાને બનીબેગની બહાદુરીનાં વખાણ કરી, તેના જેવા બહાદુર દુશ્મનને શિક્ષા ન કરતાં તેને મિત્ર બનાવી, સિંધની મુખાગીરી સોંપવાની ભલામણ કરી. આ વાત ગુલુની કહર કરનાર અકબર પાઠશાહને પસંદ પડી, અને

બનીબેગને સિંધનો હાકેમ બનાવ્યો. ત્યાર પછી સિંધની હકુમત નાદીરશાહના આવતાં સુધી એટલે સુમારે ૧૫૦ વરસ સુધી દિલ્હીની શહેનશાહત તળે રહી.

મીરઝાં બનીબેગના મરણ પછી તેના વંશના કેટલાક હાકેમોએ સિંધની સુબાગીરી કરી, પણ પાછળથી હાકેમોમાં અણબનાવને લીધે ઠકૂમાં અંધાધુંધી ચાલી. તેથી શાહ-જહાંન પાદશાહે વંશપરંપરાની સુબાગીરીનો હક છીનવી લઈ, દિલ્હીથી બારોબાર સુબાઓ મોકલવા માંડ્યા.

હાઉદ પોત્રા અને કદહોરા લોકો.

અકબર પાદશાહના મરણ પછી સિંધમાં હાઉદ પોત્રા અને કદહોરા લોકો પ્રબળ થવા લાગ્યા હતા.

હાઉદ પોત્રા:—તેઓ હાઉદખાનના વંશજ હોવાથી હાઉદ પોત્રા કહેવાતા. તેઓ પહાડી ટેકરીઓમાં અને જંગલોમાં ભટકતા હતા. અને ખેતીવાડીથી તથા લુટફાટથી પોતાની આજીવિક, ચલાવતા. તેઓની મુખ્ય ૩ ટોળીઓ હતી. તે માંહેના

૧ કેટલાક તરઈમાં રહેતા.

૨ કેટલાક ખાનપુરમાં રહેતા.

૩ કેટલાક સખખરની આબુખાબુનાં ગામોમાં રહેતા.

સખખરવાળી હાઉદ પોત્રાની ટોળીએ ૧૬૦૩માં મહારાજા ભતના લોકોને હરાવ્યા. અને ત્યાર પછી શિકારપુર વસાવ્યું. એ અરસામાં કદહોરા લોકોનું ભેર વધતું જતું હતું.

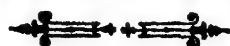
કલ્હોરા લોકો:—સિંધમાં જ્યારે સમા લોકોનું રાજ્ય હતું. તે વખતથીજ સિંધમાં કલ્હોરા લોકો રહેતા હતા. તેઓમાં આદમશાહ નામે એક કલ્હોરા ધર્મગુરૂ તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ગયો. તેણે પોતાના ધર્મગુરૂના નામથી મોટી જગીરો મેળવી (ઇ. સ. ૧૪૫૦)

ધર્મગુરૂ તરીકે આદમશાહને એક રાજ કરતાં પણ વધારે માન મળતું જોઈ, તે વખતના મુસલમાન હાકેમને તેના પર અદેખાઈ આવી અને ગુસ્સે થઈ, તેની તમામ માલ મીલકત જુદી લીધી. તેના શિષ્યો નાસી છુટયા. આદમશાહને કેદ કર્યો. અને પાછળથી તેને મારી નાંખાવ્યો. એની કબર સજખરની નજીકમાં હજી પણ જોવામાં આવેછે.

આદમશાહ કલ્હોરાના શિષ્યો ઉપર પણ તે વખતના હાકેમો ઘણો જુલમ કરતા. વખતે વખતે કલ્હોરા લોકો સામા થતા, પણ તેમાં તેઓ હારીને નાસી છુટતા. આ પ્રમાણે વારંવાર થવાથી તેઓ કેળવાઈને દુશ્મનો સામા ઉભા રહેવાને શક્તિમાન થવા લાગ્યા આખરે ઇ.સ. ૧૬૫૮ માં તેઓ મોગલ પાદશાહની સામા પણ ઉભા રહી શક્યા. અને ઇ.સ. ૧૭૦૦ સુધીમાં તે તેઓ સારા જમીનદાર અને ખજવાન થયા. છેવટે ચારમહમદ કલ્હોરો બહાર પડ્યો.

હાલના વખતમાં પ્રખ્યાત માણસોને તેમની લાયકાત પ્રમાણે જેમ અંગ્રેજ સરકાર તરફથી ‘રાવસાહેબ’ ‘ખાન સાહેબ’ ‘સી.આઇ.ઇ.’ વગેરે માનવાળા ખિતાબો આપવામાં આવે છે, તેમ ચારમહમદ કલ્હોરાએ દિલ્લીના ઔરંગઝેબ

પાદશાહને ખુશી કર્યો, તેથી પાદશાહે તેને ખુદામારખાન નો ખિતાબ અને એક બગીર આપી. ઇ. સ. ૧૭૧૧.

નુરમામદ કહ્લોરો.

વખત જતાં સિંધમાં કહ્લોરા લોકોજ બળવાન થયા ચારમહમદ કહ્લોરાના દિકરા નુરમહમદ કહ્લોરાએ દિલ્હી ના પાદશાહ મહમદ શાહને શરણે જઈ, તેની પ્રીતી મેળવી સિંધનો સુબો થયો. ઇ. સ. ૧૭૩૬.

નુરમહમદ ખુદિશાળી અને બહાદુર હતો. તેણે સિંધ ના રાજ્યની હદ ઘણી વધારી. તેને મીર શહેદાદ જેવા ખુદિશાળી અમલદારો પણ મળેલા હતા.

મીર શહેદાદ બહુચિસ્તાનનો રહેવાસી હતો. પણ પોતાના કાકા સાથે અણબનાવ થવાથી તેને પોતાનો દેશ છોડી સિંધમાં આવવું પડ્યું હતું. પ્રથમ તો તે નુરમહમદ કહ્લોરા પાસે સાધારણ નોકરીમાં રહ્યો હતો. પણ પોતાની બહાદુરી અને ચતુરાઈને લીધે થોડા વખતમાંજ તેણે વજીરની પદવી મેળવી. અને ઇ.સ. ૧૭૩૭માં તેના મરણ પછી તેના દિકરા મીર બહોરામને તેની જગ્યા મળી.

નુરમહમદના વખતમાં સિંધ ધરાન અને કંદહાર ની સત્તા નીચે ગયું હતું.

નુરમહમદને સિંધની હકુમત મળ્યા પછી ત્રણ વરસે એટલે કે ઇ. સ. ૧૭૩૬માં ધરાનના પાદશાહ નાહીરશાહે

ઢેલ્હી શહેર છતી લીધું. અને તેથી તે સિંધને ઇરાનની સત્તા નીચે ગણવા લાગ્યો. આ અરસામાંજ નુરમહમદે ઇરાનની તાબેદારીથી છુટા થવા યત્ન કર્યો. તેને ઢબાવી ઢેવા માટે નાદિરશાહ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યો. નાદિરશાહને સિંધમાં આવતો જાણીને નુરમામદ ઉમરકોટ તરફ નાસી ગયો. પણ પાછળથી આવીને નાદિરશાહને શરણે થયો. અને ૨૦ લાખ રૂપીઆ વાર્ષિક ખંડણી આપવાનું કબુલ કર્યું.

નાદિરશાહના મરણ પછી સિંધ કંઢહારના પાદશાહ અહમદશાહ દુરાનીના હાથ નીચે ગયું ઇ.સ. ૧૭૪૮.

અહમદશાહ દુરાનીને ખંડણી ખરાબર ન મળવાથી તેણે સિંધ ઉપર ચડાઈ કરી ઇ.સ. ૧૭૫૪. અહમદશાહને સિંધમાં આવતો જોઈ, નુરમામદ જેસલમીર તરફ નાસી ગયો. અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. ઇ. સ. ૧૭૫૪.

ગુલામશાહ કલહોરો.

નુરમહમદ કલહોરાને ત્રણ દીકરા હતા.

૧ મહમદ સુરાહયાળખાન.

૨ અ-તરખાન.

૩ ગુલામશાહ.

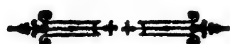
પોતાના બાપના મરણ પછી અહમદશાહ દુરાની પાસે એક એલચી મોકલીને તેના મનનું સમાધાન કરી, મહમદ સુરાહયાળખાન સિંધનો હાકેમ થયો. પણ તેના

જુલમથી કંટાળીને રૈયત તથા સરકારીએ મળી, તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મુકયો. અને નુરમહમદ કલ્હોરાના નાના દીકરા ગુલામશાહને ગાદી પર બેસાડયો.

અત્તરખાન, ગુલામશાહથી મોટો હોવાને લીધે તે પોતાનો હક બતાવી તોફાન કરવા લાગ્યો. તેથી ગુલામશાહને થોડો વખત રણ તરફ નાસી જવું પડ્યું. છેવટે તે કંઠહારમાં દુશનીને શરણે ગયો, ને પોતાને સિંધનો હાકેમ મુકરર કરાવી આવ્યો. પછી જોર જુલમથી બાઇબોના ઝગડાઓ બેસાડી કંઠ રાજ્યની સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી. ઇ. સ. ૧૭૫૮.

આ હાકેમ કલ્હોરા વંશમાં સારામાં સારો હાકેમ ગણાય છે. કારણ કે તેના વખતમાં સિંધ ધણું આબાદ અને પ્રજા સુખ શાન્તિમાં હતી. તેણે અંગ્રેજો સાથે મિત્રાચારી બાંધી, અને ઠઠામાં અંગ્રેજ વેપારીઓને કોઠી નાખવાની રજા આપી. ઇ. સ. ૧૭૫૮.

તેણે હેદ્રાબાદનો દિશ્તો બંધાવ્યો. અને હેદ્રાબાદને રાજધાનીનું શહેર બનાવ્યું. ગુલામશાહ ઇ.સ. ૧૭૭૧ માં મરણ પામ્યો.

મીર બીજરની વફાદારી.

કલ્હોરા વંશનાં છેલ્લાં દસ વંશ

ગુલામશાહના મરણ પછી તેનો દીકરો સરકારાખાન કાબુલના હાકેમ તરફથી સુબો થયો. પણ તે પોતાના

બાપથી કેવળ જુદાજ સ્વભાવનો હતો. તે સૌની સાથે વેરભાવે રહેતો હોવાથી વધારે વખત રાજ્ય ઉપર ટકી શક્યો નહિ.

તેણે મીર બહેરામ, કે જે રાજ્યનો મુખ્ય માણસ અને વફાદાર નોકર હતો, તેને તથા તેના દિકરા મીર સોબહાનને દુરમનાઇને લીધે મારી નાંખાવ્યા. આ વખતે મીર બહેરામનો બીજો દીકરો મીર બીજર મકકે હજજ કરવા ગયો હતો.

સરકરાજખાને અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી પણ તોડી, અને ઠઠાની કેઠી કાઢી નખાવી, ઇ. સ. ૧૭૭૫.

વળી તેણે પ્રજા ઉપર પણ ઘણા જુલમ કરી, ભારે અપ્રીતી મેળવી.

સરકરાજખાનની આવી નીંદવા યોગ્ય રીતભાતથી ગુસ્સે થઇ, પ્રજા અને ટાલપુર (મીર) અમલદારોએ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી કેદ કર્યો ૧૭૭૬. અને મહમદખાન તથા સાદકઅલીને એક પછી એક ગાદી પર બેસાડ્યા. પણ તેઓ એક પછી એક નાલાયક જણાયાથી ગુલામશાહના ભાઇ ગુલામનબીએ સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં લીધી.

ગુલામનબીએ ગાદી ઉપર આવ્યા પછી મીર બીજરને મારી નાંખવાનું કાવતરું રચ્યું. મીર બીજર મક્કા થ હજી સુધી પાછો આવ્યો ન હતો. તે આવીને કદાચ પોતાના બાપનું વેર, લે અને મને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકું” એવી બીકથી ગુલામનબીએ મસ્કતના આરબ

સંસ્કાર ઉપર મીર ખીજરને મારી નાંખાવવા સુખખી
કાગળ લખી મોકલ્યો, પણ તેણે તે નીચ કામ કર્યું નહિ.

ગુલામનખીના આ કાવતરાની મીર ખીજરને ખબર
પડી. તેથી તેણે સિંધમાં આવીને એકદમ ખલોચ લોકોનું
ભરકર એકઠું કરી ગુલામનખી સાથે લડાઈ કરી. તેમાં
ગુલામનખી મરાયો, અને મીર ખીજરની છત થઈ. આ વખતે
કદ્દોરા લોકો ખીલકુલ નખળા પડી ગયા હતા. તેથી તેઓ
મીર ખીજરની સામે થઈ શકે તેમ ન હતું. તોપણ તેણે
સિંધની હકુમત પોતાના હાથમાં ન લેતાં ઉદાર વૃત્તિથી
ગુલામનખીના ભાઈ અબ્દુલનખીને સિંધનો હાકેમ
ખનાવ્યો, અને પોતે નીમકહલાલીથી તેની નોકરી કરવા લાગ્યો.

કદ્દોરા વંશના છેલ્લા હાકેમો ઘણાજ વહેમી અને
સ્વાર્થી મનના થઈ ગયા હતા અબ્દુલનખીએ પણ ગદ્દી
પર આવતાંજ પોતાને અડચણરૂપ દેખાતા કાંટાઓને એક
પછી એક દૂર કરવા માંડ્યા.

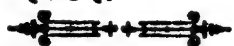
અબ્દુલનખીને લાગ્યું, કે 'પોતાનો ભત્રીજો સરકરાજન
જાન લગભગ ચાર વર્ષ થયાં કેદખાનામાં છે, તે બે
છવતો હશે તો કેઈપણ ભતની ખટપટ ઉભી થશે, અને
મારા હાથમાંથી રાજ્યની લગામ જશે.' એમ વિચારી
તેનું ખુન કરાવ્યું.

મીર ખીજર, કે જે અબ્દુલનખીને રાજ્ય આપનાર
વફાદાર નોકર હતો. છતાં તે બળવાન હોવાથી સવિધ્યમાં

કોઈક વખત પોતાને નુકસાન પહોંચાડે, એવી જાતના ભયથી તેને પણ હઠાથી મારી નંખાવ્યો. વળી મીર ખીજ-રના ઢિંકરા મીર અબ્દુલ્લાને પણ એજ રીતે મારી નંખાવ્યો.

અબ્દુલનખીનો આ જુલમ ટાલપુર (મીર) સરકારથી સહન થઈ શક્યો નહિ. તેથી મીર બહેરામના પૌત્ર મીર ફતેહઅલીખાનની સરકારી નીચે એક બલોચ લશ્કરે હિંદુખાહ ઉપર ચડાઈ કરી. તેમાં અબ્દુલનખી હાથે, અને બેધપુર તરફ નાસી ગયો.

આ રીતે સિંધની ગાદી મીર શહેવાહના વંશમાં આવી. મીર. ફતેહઅલીખાને સિંધમાં હકુમત ચલાવવા માટે કંઠહારના પાદશાહ પાસેથી ફરમાન મેળવી, સિંધમાં મીર લોકોનું રાજ્ય સ્થાપ્યું ઇ. સ. ૧૭૮૧.

મીરો અને અંગ્રેજો વચ્ચે મિત્રાચારી.

અંગ્રેજ લોકો સિંધમાં વેપાર કરવાને કંઠહારા લોકોના વખતથીજ આવેલા હતા. આપણે આગળ વાંચ્યું તેમ ગુલામશાહ કંઠહારાએ ઇ. સ. ૧૭૫૮માં અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી બાંધી, અને તેમને નગર ઠક્કામાં કેઠી નાખવાની રજા આપી પણ ગુલામશાહના મરણ પછી મીયાં સરફરાઝખાને ઇ.સ. ૧૭૭૫ માં તે કેઠી ઉપડાવી લીધી. અને અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી.

ઇ. સ. ૧૭૬૬ માં મીર લોકોના વખતમાં અંગ્રેજોએ સિંધમાં વેપાર ચલાવવાની ફાળીશ કરવા માંડી, અને મી.

નેશનકોએ મીરા સાથે મસલત ચલાવી, પણ તેથી કંઈ ફાયદો થયો નહિ.

ઇ. સ. ૧૮૦૬માં અંગ્રેજોએ મીરા સાથે દોસ્તી બાંધી અને મીરાએ કબુલ કર્યું, કે:-કોઈપણ ફેરફાર કે અમેરીકન લોકોને અંગ્રેજોની રબ સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

ઇ.સ. ૧૮૩૨થી૩૪ સુધીમાં અંગ્રેજો અને મીરા વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ઠરાવો થયા.

૧ કોઈપણ પરદેશી વેપારીઓને અંગ્રેજોની રબ સિવાય સિંધમાં આવવા દેવા નહિ.

૨ અંગ્રેજોને નીચેની બે શરતોએ આખા સિંધમાં વેપાર કરવાની રબ મળી.

શરતો:-૧ કોઈપણ અંગ્રેજ વેપારી સિંધમાં એક ઠેકાણે સ્થાયી રહી શકે નહિ.

૨ ભરકરી વહાણ કે સામાન અંગ્રેજોએ સિંધુ નદી તરફ લાવવા નહિ.

ઇ. સ. ૧૮૩૮ માં અંગ્રેજોએ પંબાબના મહારાજ રણજીતસિંહ અને મીરા વચ્ચેની તકરાર મટાડી. તેથી મીરાએ અંગ્રેજ વકીલને હેદ્રાબાદમાં રહેવાની રબ આપી.

આપણે આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં જ વાંચ્યું તે પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૮૩૮માં મીર લોકોએ અફઘાનીસ્તાન જતાં અંગ્રેજ ભરકરને હરકત પહોંચાડી, અંગ્રેજો સાથેની દોસ્તી તોડી. તેથી ઇ. સ. ૧૮૩૬માં મુળધથી એક મોટું અંગ્રેજ ભરકર સિંધમાં આવ્યું, અને મનોરાનો કિલ્લો છતી લીધો, અને મીર લોકો આગળ અંગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ અફઘાનીસ્તાનની ચડેલી ખંડણી બહલ મીર હોકેએ કાબુલના રાજા શાહસુબનો રૂ. ૨૩ લાખ રોકડા આપવા.

૨ અંગ્રેજોના ૫૦૦૦ લશ્કરી માણસોને સિંધમાં રહેવાની મીરોએ રજા આપવી, અને તેના ખર્ચમાં પણ ભાગ આપવો.

૩ ત્રિંધુ નદીમાં જતાં આવતાં અંગ્રેજી વહાણ ઉપર નો ઠર માફ કરવો.

હૈદ્રાબાદના મીરોએ ઉપરના ઠરાવોની કાંઈપણ ઠરકાર કરી નહિ. અને અંગ્રેજોએ પણ અફઘાનીસ્તાનની લડાઈમાં રોકાએલા હોવાથી મીરો પાસે તે ઠરાવો પળાવવાને કાંઈ પણ પગલાં ઢીધાં નહિ. પણ ઇ.સ. ૧૮૪૨-૪૩માં અંગ્રેજોએ નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા.

૧ ઠરાચી, ઠકા, સખખર, બખખર, અને રોરી અંગ્રેજોને હંમેશને માટે આપવાં.

૨ અંગ્રેજો ઉપરથી બધી જાતના કરો, અને માલ ઉપર ની જકાતો માફ કરવી.

૩ કેટલીક શરતોથી રોરીથી સખખરકોટ સુધીનો ખૈરપુરનો મુલક ભાવલપુરના હાકેમને આપવો.

આ તહનામા ઉપર સહીઓ કરવામાં મીરોએ આના-કાની કરી, એટલુંજ નહિ પણ સહીઓ કરવામાં લગભગ એક વરસ કાઢી નાખ્યું. છેવટે અંગ્રેજ વકીલ મેજર ઓર્ટરામના સમજાવવાથી મીરોએ સહીઓ તો કરી,

પણ તેમણે મેજર આઉટરામની છાવણી પર હુમલો કર્યો, અંગ્રેજ સરકારનો કોપ વહોરી લીધો. મીરાંનું આ કૃત્ય તેમના પોતાના નાશના કારણરૂપ નીવડ્યું. એ વિષે તમે આગળ શીખી ગયા છો.

મીર લોકનાં ત્રણ રાજ્યો.

ફતેહઅલીખાને હૈદ્રાબાદ છૂટી લીધા પછી તે આખા સિંધનો હાકેમ થવા માગે છે. એવો વહેમ પડવાથી તેના ભત્રીજા મીર સોહરાબખાને તેનાથી બુદ્ધા પડી ખેરપુર અને શિકારપુરનો મુલક પોતાને હાથ કરી લીધો. અને તેના દીકરા કારેખાને મીરપુર ખાસ અને શાહબંદરનું પરમણું હાથ કરી લીધું. આથી સિંધમાં એકજ કુટુંબના પણ બુદ્ધાં બુદ્ધાં મીર લોકનાં ત્રણ રાજ્ય થયાં.

૧. હૈદ્રાબાદનું રાજ્ય.

૨. ખેરપુરનું રાજ્ય.

૩. મીરપુરખાસનું રાજ્ય.

હૈદ્રાબાદનું રાજ્ય:—હૈદ્રાબાદ છૂટી લેનાર મીર ફતેહઅલી સહીત તેઓ ચાર ભાઈઓ હતા. ૧ મીર ફતેહઅલી, ૨ મીર ગુલામઅલી, ૩ મીર કરીમઅલી, ૪ મીર મુરાદઅલી.

આ ચાર ભાઈઓમાં મીર ફતેહઅલી સૌથી મોટો હતો તેણે એવો વિચાર કર્યો કે હૈદ્રાબાદના મીરાંનું રાજ્ય

મોડું મણાય, અને મીરનાં બીજાં બે રાજ્યો આજળ પોતાનો મોલો બળવી શકાય, તેટલા માટે તેણે પોતાના રાજ્યના ભાગ ન પાડતાં નાના મોટાનો લેઈ કાઢી નાખી, ચારે ભાઈઓએ મળીને રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું. આથી ચારે ભાઈઓમાં સંપ બળવાઈ રહ્યો. તેમના સંપને લીધે તેઓ ધણા બળવાન ગણાતા. અને કોઈપણ દુરમન તેમના સામા થવાની કિંમત કરી શકે નહિ. ચારે ભાઈઓના આવા સંપને લીધે માણસો તેઓને ‘ચાર ચારી’ અથવા ‘મિત્ર ચોકડી’ કહેતા, આ મિત્ર ચોકડીમાં સૌથી મોટા ભાઈને ‘રૈસ’ કહેતા. અને ઉત્તરોત્તર એકના મરણ પછી બીજો ભાઈ ‘રૈસ’ થતો. આ પ્રમાણે મીરો પોતાના દીકરાને ગાદીનો વારસ ન ગણતાં ભાઈને વારસો આપતા.

આ ચારે ભાઈઓના મરણ પછી તેમના દીકરાઓની નાની ચારચારી-મિત્ર ચોકડી બની. અને તેઓ પોતાના વડીલોએ મુકરર કરેલા રસ્તે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. હેદ્રાબાદની ગાદીપર છેલ્લો રૈસ મીર મુશાફઅલીનો દીકરો મીરનસરખાન હતો. તેણે અંગ્રેજો સાથે મીયાણીની લડાઈ કરી. આ લડાઈમાં મીર લોકોનાં ૨૨,૦૦૦ માણસો હતાં. અને અંગ્રેજોનાં ફક્ત ૨૮૦૦ માણસો અને ૧૨ તોપો હતી. તોપોના ભયંકર નાશને લીધે એવી લડાઈથી બીન અનુભવી મીરોનું હૃદય ગભરાઈ ગયું. અને નાશભાગ થઈ રહી. આવા હૃદયની વ્યવસ્થા બળવાનાર લાયક અમલદાર બહિ હોવાથી મીરોની હાર થઈ, અને મીર નસીરખાન કેઈ પકડાયો ઇ. સ. ૧૮૪૩.

૨ મીરપુર ખાસનું રાજ્ય:—આ વખતે મીરપુર ખાસની ગાદી ઉપર મીર શેર મહમદ હતો. તે ધણે બહાદુર અને નિષ્કપટી હતો તેણે પોતાના ૨૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે સર ચાલ્સ નેપીઅર સાથે ઇબાની લડાઈમાં જંપલાવ્યું. પણ મીયાણીની લડાઈની માફક મીરાની હાર થઈ. માર્ચ ૧૮૪૩.

૩ ખેરપુરનું રાજ્ય:—ખેરપુરનું રાજ્ય સ્થાપનાર મીર સોહરાબખાનને બે પુત્રો હતા. ૧ મીર ફત્તમ, ૨ મીર અલી મુરાદખાન. બ્યારે અંગ્રેજોએ સિંધ છુટી લીધી ત્યારે ખેરપુરની ગાદી ઉપર મીર ફત્તમખાન હતો. તે ધણે વૃદ્ધ હતો. અને બહુજ શાન્ત સ્વભાવનો હતો. મીર અલી મુરાદખાન રાજ થવાને ધણે ઉત્સુક હતો. તેણે અંગ્રેજો સાથે દોસ્તી કરી અને પોતાના ભાઈને ખોટેખોટું સમજાવી ઉંધે રસ્તે દોર્યો.

બ્યારે સર ચાલ્સ નેપીઅર મીયાણી અને ઇબાની લડાઈથી ફારક થયો ત્યારે તેનું ધ્યાન ખેરપુરના મીર તરફ ગયું. તેણે મીર ફત્તમખાનને મળી ખુલાસા કરવાનો વિચાર કર્યો. મીર ફત્તમખાન લડાઈ કરવા માગતો નહતો. પણ અંગ્રેજો સાથે કોઈ પણ રીતે દોસ્તી કરવા તૈયાર હતો. બે માસ કામમાં મીર ફત્તમખાન સફળ થાય, તો મીર અલી મુરાદખાનની ઇચ્છા પાર પડે તેમ નહતું. તેથી તેણે ખટમટ શરૂ કરી.

એક વખત તેણે પોતાના ભાઈને એમ સમજાવ્યું, કે સર ચાર્લ્સ નેપીઅર તમારી મુલાકાતનું ખાતુ કાઢી તમને કેદ કરવા માગે છે. માટે તમે તેને મળવા જશો નહિ. ખીજા ખાતુ સર ચાર્લ્સ નેપીઅરને સમજાવ્યું, કે મીર ફ્રેડરિકખાન આપની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરે છે. આમ એક ખીજાને ઉલટું સમજાવવાનું પરીણામ એ આવ્યું, કે તેઓની મુલાકાત થઈ શકી નહિ. અને બંને એક ખીજા તરફ વહેંચી નજરથી જોવા લાગ્યા.

સર ચાર્લ્સ નેપીઅરને ખેરપુર તરફ આવતો બાણી મીર ફ્રેડરિકખાન પોતાના થોડાં માણસો સાથે ઇમામગઢ તરફ નાસી ગયો. તેથી સર ચાર્લ્સ નેપીઅરે ઇમામગઢ જઈ મીર ફ્રેડરિકખાનને કેદ કર્યો, અને તેની ગાદી મીર અલી મુરાદખાનને આપી. ઇ. સ. ૧૮૪૩.

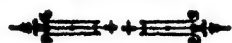
અલી મુરાદખાન ધણો બહાદુર અને ચોક્કસ નિશાનખાન હતો. તેની બહાદુરીને માટે એવી વાત કહેવાય છે, કે એક વખત એક બહોલ સરદાર સાથે તેને કાંઈ કારણથી દુશ્મનાવટ થઈ તો તેનું માથું કાપી નાખવા પોતાના એક નોકરને હુકમ કીધો. પણ બહોલ સરદાર બહાદુર હતો. તેણે હિંમતથી કહ્યું 'તું ખાયશો છે. તેથીજ મને ખીજા પાસે સજા કરાવે છે. તું પોતેજ કાં માફ માથું કાપી લેતો નથી ? જો શુરવીર હોય તો તરવાર લઈ આવી જા સામે.' આ શબ્દો સાંભળતાંજ મીર અલી મુરાદખાન તરવાર લઈ બહોલ સરદારની સામે આવી ઉભો. બંને વચ્ચે ઢંઢ ઝુઝ શરૂ થયું. બંને બહાદુર હતા;

અને ઘણી સંભાળથી લઢતા હતા, લગતાં લડતાં અચાનક બલોચ સરદારનો પગ તેની ઇલામ માં લાગતાથી તે પડી ગયો. જો આ વખતે અલી મુરાદખાન ન સરનો ઘા કરે, તો બલોચ સરદાર મરણ પામે નેન હતો. છતાં તે વખતે ઘા ન કરતાં તેને કહ્યું, કે ઉલો થા પડી ગયેલા દુશ્મન ઉપર હું ઘા કરી નથી. જાને જણા ફરીથી પોતાના હાથ ખેંચવા લાગ્યા, તેમાં મીર અલી મુરાદખાને ચોટ મારી એવો ઘા કર્યો કે પેલા બલોચ સરદારનું માથું ધડથી જુદું પડ્યું, અને મરણ પામ્યો.

એવું કહેવાય છે કે:-મીર અલી મુરાદખાન માણસના માથા પર કોડી જેવી નાની વસ્તુને મુકાવીને તેને બંદુકથી ઉડાવી દેતો. તથા નાકની નથમાંથી બંદુકની ગોળી પસાર કરી શકતો. આ નિશાનગાળની ખરેખરી ફતેહ કહેવાય.

મીરના વખતમાં ખૈરપુરના રાજ્યની હદ સમ્મર, લાડકાણા અને જેકોળાબાદ સુધીની હતી. પણ અલી મુરાદખાનના દિકરા મહમદઅલીખાને એક યુરોપીયન અમલદાર સાથે ગેરવર્તણુંક ચલાવવાના સળબથી ખૈરપુરના રાજ્યની હદ નાણી કરવામાં વાંધો આવી પડ્યો હતો. તે વિષે નકી કરવા માટે અલી મુરાદખાન ઈલાંડ ગયો હતો, અને મહારાણી (વિક્ટોરીયા)ને મળ્યો હતો. મહારાણી વિક્ટોરીયાએ ખાસ પ્રતીનીધી મોકલી હદ નાણી કરવાનું વચન આપ્યું હતું. તેણે હાલના ખૈરપુરની હદ સુકરર કરી આપી.

અલી મુરાદખાનને બે દિકરા હતા. ૧ અહમદ અલી ખાન ૨. ફૈઝ મહમદ. અહમદ અલીખાનની વર્તાણુંક થઈ નીકળવા લાયક હતી. અને પોતાના બાપની હયાતીમાંજ તે મરણ પામ્યો હતો. તેથી અલી મુરાદખાનના મરણ પછી ફૈઝ મહમદ ખેરપુરની ગાદી પર આવ્યો. આ હાકેમ બહો હતો. તેને ઇમામખાન નામે દિકરો હતો. ફૈઝ મહમદની હયાતીમાં તેની રીતભાત અર્ધા ગાંડા જેવી હતી. તેથી ફૈઝ મહમદે પોતાની હયાતીમાંજ ગાદી વારસ ઇમામખાનના દીકરા અલીનવાજને ઠરાવવા ગવર્નમેંટ સાથે લખાણ કર્યું હતું. પણ તેવામાં ફૈઝ મહમદ મરણ પામવાથી ઇમામખાન મુંબઈ ગયો. અને ગવર્નર સાહેબને મળી પોતાને ગાદીવારસ નક્કી કરી આવ્યો. ૧૯૨૧ માં તેના મરણ પછી તેનો દીકરો અલીનવાજ ખેરપુરની ગાદી પર આવ્યો જે હાલમાં રાજ્ય કરે છે.

સર ચાલ્સ નેપીઅર સાહેબ

સિંધના ગવર્નર.

નેપીઅર સાહેબે ઇ.સ. ૧૮૪૩ના ફેબ્રુઆરી માસમાં હંદ્રાબાદના મીરોને મીઆણી આગળ અને માર્ચમાં મીરપુર ખાસના મીરોને દુબા આગળની લડાઈમાં હરાવી, સિંધ જીતી લીધું. તેનો ખંદોબસ્ત કરવાને કંપની સરકારે તેમને સિંધના ગવર્નર મુકરર કર્યા.

કોઈપણ જીતાએલા મુલકમાં નવો અમલ શરૂ કરવામાં પ્રથમ જાહેરનામાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. તે મુજબ નેપીઅર સાહેબે સિંધમાં નીચે પ્રમાણે જાહેરનામાં પ્રગટ કર્યાં.

૧. હૈદ્રાબાદ તા. ૫મી માર્ચ ૧૮૪૩. જે કોઈ અંગ્રેજોની સામે થશે, તેને નુકસાન થશે. માટે સહુ લોકોને ઘટારત છે, કે તેમણે અંગ્રેજોની આજુ માની સુખશાન્તિમાં રહેવું.

૨. હૈદ્રાબાદ તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૪૩. સિંધમાં જે કસો અને જકાતો આજ સુધી મીરોને મળતાં હતાં, તે હવે અંગ્રેજ સરકારને મળવાં જોઈએ.

૩. તા. ૨૦ મી મે ૧૮૪૩ જે સરહારો અને જાગીરદારો અંગ્રેજ સરકારને સલામ કરશે, એટલે કે તેમનું ઉપરીપણું કબુલ રાખશે, તેઓની જાગીરો અને ખીજા બધા હક્કો કાયમ રાખવામાં આવશે.

તા. ૨૪મી મે ૧૮૪૪ના રોજ મહારાણી વિક્ટોરિયાના જન્મ દિવસે ગવર્નર સાહેબે હૈદ્રાબાદમાં દરબાર ભર્યો. તેમાં ઘણું કરી બધા જાગીરદારો સલામ કરવા આવ્યા હતા.

ગવર્નર સાહેબે સિંધનો કારભાર ચલાવવા માટે નીચે પ્રમાણે પાંચ જિલ્લા નક્કી કરી, અમલદારો નીમ્યા.

જિલ્લા.

અમલદારો.

૧ હૈદ્રાબાદમાં

કલેક્ટર સાહેબ.

૨ કરાચીમાં

”

૩ શિકારપુરમાં

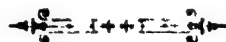
”

૪ ખાનગઢ (જેકોખાખાઢમા) ડેપ્યુટી કમીશનર.

૫ થરપારકરમાં.

..

અર આસપાસ નેપીઅરને કરાચીનું ગાંઠે ધનું પસંદ પડયું. અને તેને વધારવાની માટી ઉમેદથી સિંધની રાજધાનીનું શહેર હોવાનારને બદલે કરાચી પસંદ પડ્યું. પણ તેઓ આર વરસ જેટલા દુકા વળતના કરાચી છોડી જવાથી પાતાની ઉમેદ બર લાવી શક્યા નહોતે. પણ આજે આપણું જેમું થકીએ છીએ, હે કરાચી ધનુંજ વધી ગયું છે. અને હવે પણ ધનું વધશે. નેપીઅર આરેખ નિધન થી વિદાય થયા પછી સિંધને મુંબઈ હાકાકા સાથે જેટી દેવામાં આવ્યો. તેથી સિંધના અમલદાર કમીશનર નિમાયા સિંધના પાંદડા વાંદડા કમીશનર પ્રીંગલ સાહેબ થયા અને અન્યાર મુધી નિધની ગાદી ઉપર કમીશનર સાહેબોજ નિમાય છે. આજ મુધીમાં સિંધની ગાદી ઉપર ૧૬ કમીશનરો થઈ ગયા છે. હાલમાં મી. રીયુ સાહેબ સિંધના કમીશનર છે.

અંગ્રેજી રાજ્ય થવાથી સિંધને થયેલા

ફાયદા.

૧. મીર હોડેના વળતમાં આર, લુટારા અને બહમાસ માણસો ધણા હતા. તેથી તેઓ પ્રજાની માલમના ચોરી લુંટી લઈ જતા. અને પ્રજા ધણી દુઝી થતી. અંગ્રેજ સરકારે

આવા બદમાશ માણસોને પકડી સજા કરી. અને લશ્કરી માણસોનો પાકો બંદોબસ્ત રાખ્યો, તેથી દિવસે દિવસે તેવા માણસોનું જોર નાશ પામ્યું અને પ્રજા સુખ શાન્તિ ભોગવવા લાગી.

૨. મીર લોકોના વખતમાં કોઈ દુરના મુલકમાં સંદેશો પહોંચાડવો હોય, તો ઘણી મુસીબત પડતી. તેથી દુર દેશમાં રહેતા પાતાના સગાવહાલાના કાંઈ ખબર મળી શકતા ન હતા. પણ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થયા પછી નેમણે ટપાલ અને તાર ખાતું ઉઘાડી, પ્રજાને સંદેશો મોકલવાની સગવડ કરી આપી. તેથી બે પૈસામાં ગમે તેટલો દુર રહેતા સગાવહાલાના ખબર જલદીથી મળવા લાગ્યા.

૩. અગાઉના વખતમાં મુસાફરી કરવાનું સાધન માત્ર પગ રસ્તા, ગાડાં અને ઘોડાજ હોવાથી લાંબી મુસાફરી કરવામાં ઘણી મુસીબત પડતી. પણ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થયા પછી આગગાડી અને આગબોટની સગવડ થવાથી ગમેતેટલી લાંબી મુસાફરી પણ ઘણી ઝડપથી કરી શકાય છે. જો અત્યારે આગગાડી ન હોય, તો અમદાવાદ પહોંચતાં મને ૨ મહિના લાગે પણ આગગાડીને લીધે બે દિવસનાં અમદાવાદ પહોંચી શકાય છે. આગગાડી અને આગબોટને લીધે એક બીજો પણ ફાયદો થયો છે તે એ કે દુકાળના વખતમાં જ્યારે ઘાસ કે અનાજ કાંઈ પાક્યું ન હોય, ત્યારે દુરના દેશમાંથી ઘાસ અને અનાજ લાવીને માણસને તથા ઠોરને છવાડી શકાય છે.

૪. સિંધમાં સિંધુ નદી હોવાને લીધે પાણી પુષ્કળ છે. અને તેમાંથી નાની મોટી નહેરોના ઘણા ફાંટા નીકળે છે. તે પાણી અગાઉ ગમે ત્યાં ચાલ્યું જતું પણ અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી તે નહેરો સુધરવાનીને તોનું પાણી ખેતીના ઉપયોગમાં આપવા માંડ્યું. આથી સિંધમાં ઘણી ખેતી થવા લાગી. તેથી સિંધ આખાદ થયો. હજી પણ કેટલુંક પાણી દરિયામાં ચાલ્યું જાય છે, તેથી તેનો લાભ લઈ સિંધને વધારે આખાદ કરવાને સકકર ખેરેજની યોજના સરકારે ચાલુ ઠરી છે.

૫. જે પ્રજા સુધરે તો ઘણી સુખી થાય. એમ ધારી અંગ્રેજ સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે ફેશી અને અંગ્રેજી નિશાળો રચાવી, પ્રજાને કેળવણી આપવા માંડી. તેથી દિવસે દિવસે પ્રજા સુધરવા લાગી.

૬. આગગાડી અને આગખોટને લીધે ધમધોકાર વેપાર ચાલવા લાગ્યો. તેથી લાખો રૂપીઆનો પરદેશી માલ આપણા દેશમાં આવવા લાગ્યો, અને આપણા દેશમાંથી લાખો રૂપીઆનો માલ પરદેશમાં જવા લાગ્યો. આપણું કરાચી શહેર જે અગાઉ એક નાનું ગામ હતું, તે અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવ્યા પછી વેપારનું મુખ્ય મથક બનવાથી આજે બે લાખ માણસની વસ્તીવાળું મોટું શહેર બન્યું છે અને હજી પણ દિવસે દિવસે વધતું જ જાય છે.

૭. પોતાની પ્રજાની તંદુરસ્તી સાચવવાને માટે પણ અંગ્રેજ સરકારે ઘણું સારું બંદોબસ્ત રાખેલો છે. ઠેકાણે

ઠેકાણે હવાખાના ખોલી, ત્યાંથી ગમે તે માણસને મફત હવા આપવામાં આવે છે.

૮ કોર્ટ (ન્યાયની અદાલતો) સ્થાપીને રાજ અને રાંક સહુને અદલ ન્યાય આપવા માંડ્યો. તેથી પ્રજાને કોઈ પણ જાતના અન્યાયની બીક નાશ પામી.

૯ મોટાં શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલિટી (શહેર સુધારા ખાતું) સ્થાપી શહેરના આગેવાન માણસોની કમીટીના હાથ માં એ બાબતની સત્તા સોંપી. તે આગેવાન માણસો સરકારની દેખરેખ નીચે પોતાનાં શહેરનાં સુધારાના કામો કરવા લાગ્યાં.

સિંધના લોકપ્રિય કમીશનરોના વખતના કેટલાક જાહેર બનાવો.

ફીઅર સ હેબ. ૧૮૫૨ થી ૧૮૫૬ સુધી

૧. વેપાર અને હુન્નરને ઉત્તેજન આપવા માટે કરાચી અને સખખરમાં પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યાં. કરાચીનું પ્રદર્શન ૬૦ દિવસ સુધી અને સખખરનું પ્રદર્શન ૪૫ દિવસ સુધી ખુલ્લું મુકાયું હતું. તેમાં આવતા માલ ઉપરની જકાત માફ કરવામાં આવી હતી.

૨. ઇ.સ. ૧૮૫૨ ના કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીની યોજના ચાલુ કરવામાં આવી.

(૭૪)

૩. ઇ. સ. ૧૮૫૩માં પૂર્વ નાજો મુધારીને સિંધને આખાઈ કરવાનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું.
 ૪. ઇ.સ. ૧૮૫૪માં અંગ્રેજી નિશાળની સ્થાપના કરી પ્રજાને કેળવણીની શરૂઆત કરી.
 ૫. ઇ. સ. ૧૮૫૭ સુધી હિંદુસ્તાનમાં કંપની સરકારનું રાજ્ય હતું. પણ ૧૮૫૭માં હિંદુસ્તાનમાં મોટો બળવો થયો, અને હિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગમાં એ બળવાની અસર પહોંચી. સિંધમાં પણ એની અસર થઈ હતી, અને કેટલાક બળવાખોર લોકો કમાન્ડર અને બીજા અમલદારોને દગાથી મારી નાખવાની તૈયારીમાં હતા તેવામાં બળર પડી જવાથી તેઓ પકડાઈ ગયા. તેથી બળવાખોર લોકોને સજા કરવામાં આવી. આ બળવાના પરિણામે અંગ્રેજોની જીત થઈ. અને કમ્પની પાસેથી હિંદુસ્તાનની સત્તા મહારાણી વિક્ટોરીઆએ પોતાને હસ્તક લીધી. તેથી સિંધ પણ તેમના તાબામાં આવ્યો.
 ૬. ઇ. સ. ૧૮૫૮માં રેલ્વેનું બાંધકામ ચાલુ થયું.
 ૭. ઇ. સ. ૧૮૫૮માં કેન્ટ્રીથી મુલતાન સુધી આગમોટો ચાલુ કરી વેપારની સગવડ વધારી.
- ફ્રીઅર સાહેબ ૧૮૫૮માં કલકત્તાની સલાના સલાસદ નીમાયા. તેથી તેઓ સિંધ કેન્ટ્રી ગયા. તેમને પ્રજા તરફથી રેલ માર્ગપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. આ બધા સાહેબની ચાહગીરીને માટે એક ટીપ બનાવ-

વામાં આવી. તેમાં એકઠા થયેલા પૈસાથી ક્રીયર હોલ બાંધવામાં આવ્યો. તે આજે પણ બહેર પ્રજના ઉપયોગમાં વાપરવામાં આવે છે.

**કર્નલ સર વિલ્હમ મેરી વેધર ઇ. સ. ૧૮૬૭ થી
૧૮૭૭ સુધી,**

૧. સખખર કેનાલ (નહેર સુધારવાનું કામ) ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં પુરું થયું.
૨. ક્રીયર હોલમાં સિંધના હુન્નરોનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું. ઇ. સ. ૧૮૬૬.
૩. કેાટડીથી મુલતાન સુધીની રેલ્વેનું કામ શરૂ કર્યું અને ૧૮૭૮માં માણસોની આવળ ચાલુ થઈ.
૪. કશ્મીર નદીના પાણીને અટકાવવા બંધ બાંધવો શરૂ કર્યો તે ૧૮૭૧માં પુરો થયો.

મેરી વેધર સાહેબની ચાહગીરી રાખવા માટે તેમના મિત્રો અને પ્રજાએ મળીને કરાચીમાં એક મોટું ટાવર બનાવ્યું છે જે પ્રજાને નિયમિત વખત જણાવે છે. એ ઉપરાંત કરાચીમાં 'મેરી વેધર પીઅર' પણ તેમની ચાહગીરી આપે છે.

જેમ્સ સાહેબ, ૧૮૬૧ થી ૧૯૦૦ સુધી.

૧. ૧૮૬૩ની શરૂઆતમાં સિંધ જીતી લીધાને ૫૦ વરસ થયા હોવાથી કરાચીમાં મોટી ધામધુમથી જલસો ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

(૭૬)

૨. મુસલમાનોની કેળવણી માટે મદ્રેસા તુલ ઇસલામની સ્થાપના કરી.

૩. સિંધમાં ઉચ્ચ કેળવણી આપવા માટે હયારામ જેઠમલ સિંધ કોલેજની સ્થાપના થઈ.

૪. હુલર અને કારીગરીને માટે બુદ્ધા બુદ્ધા ઠેકાણે સ્કુલો ઉઘાડવામાં આવી.

૫. ખાસ ગૈરાંઆ, અને બાળકોનાં હરદો માટે લેડી ડ્રીન હોસ્પીટલ, કરાચી, શિકારપુર, અને હેલ્થ-બાદમાં આગુ થઈ.

૬. માદીપત્ની રેલ્વે, અને કોટી રોલરી રેલ્વે ઉઘાડવામાં આવી.

૭. કોટી પાસે સિંધુ નદી ઉપર કર્જન પૂલ બાંધવાનું કામ આગુ થયું.

આ સાંદેગની યાદગીરીમાં થરપારકર જિલ્લામાં જેમ્સ-બાદ શાંદર છે.

આર જાકદરા સાંદેખ, ૧૯૦૨ થી ૧૯૦૨ સુધી.

૧. સિંધની આબાદીમાં વધારો થવાથી લાડકાણા જિલ્લો બુદ્ધો પાડયો.

૨. જોધપુર બીકાનેર રેલ્વે શરૂ થઈ.

૩. જમરાઉ નહેર ઉપર ખેતીને માટે જમીનો આપવા
નું કામ ચાલુ થયું.

૪. સાંબડ તાલુકાના લુટારા લોકોને ખેતીના ઉદ્યમમાં
લગાડયા.

આ સાહેબની ટુંકી કારકીર્દીનાં ભલાં કામોની યાદ-
ગીરીમાં બાઇટસ ફેક્ટરી ખેરપુરમાં છે.

સિંધ ઉપર ચઢી આવનાર પરદેશી રાજ્ય-
કર્તાઓની યાદી.

૧. સિંકદર ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૮ ગ્રીસ દેશમાંથી
૨. મહમદ બીન કાસમ ઇ. સ. ૭૧૨ બગદાદથી
૩. મહમદ ગિજનવી ,, ૧૦૨૪ અફઘાનીસ્તાનમાંથી
૪. શાહબેગ અર્શુન ,, ૧૫૨૦ ખોરાસ્તાન પ્રાંતમાંથી
૫. નાદીરશાહ ,, ૧૭૩૬ ઇરાનમાંથી
૬. અહમદ દુરાની ,, ૧૭૫૪ કંદહારમાંથી
૭. અબ્દુલ લફ્કર ,, ૧૮૩૬ મુંબઈથી
૮. સર આલ્ફર્ડ નેપીઅર,, ૧૮૪૩ ,,

સિંધમાં થઈ ગયેલાં રાજ્યોની યાદી.

રાજ્ય	કયાંથી કયાં સુધી	રાજધાની	રાજ્ય કતાંઓ.
૧ જ્યદ્ધનું રાજ્ય	હ. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦	સેવણ	રાજ જ્યદ્ધ.
૨ સિંહદરનું રાજ્ય	" " ૩૨૮	"	સિંહદરનો મુખો.
૩ રાવવંશનું રાજ્ય	" ૪૬૫ થી ૬૩૨	અલોર	રાવવંશના રાજાઓ.
૪ બ્રાહ્મણ વંશનું રાજ્ય	" ૬૩૨ થી ૭૧૨	"	બ્રાહ્મણ વંશના રાજાઓ.
૫ આરબ રાજ્ય	" ૭૧૨ થી ૯૮૫	"	આરબ મુખાઓ.
૬ કરમેસીયા લોકો	" ૯૮૫ થી ૧૦૨૪	"	કરમેસીયા હાથેઓ.
૭ ગિજની વંશનું રાજ્ય	" ૧૦૨૪ થી ૧૦૫૧	"	મુખાઓ.
૮ સુમરા વંશનું રાજ્ય	" ૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧	હફા	સુમરા વંશના રાજાઓ.
૯ સમા વંશનું રાજ્ય	" ૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧	"	સમા વંશના રાજાઓ.
૧૦ અર્ગુન વંશનું રાજ્ય	" ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪	"	અર્ગુન વંશના રાજાઓ.
૧૧ તરખાન વંશનું રાજ્ય	" ૧૫૫૪ થી ૧૫૯૦	"	તરખાન વંશના રાજાઓ.
૧૨ દિલ્લીના મોગલ પાદશાહોનું રાજ્ય	" ૧૫૯૦ થી ૧૭૨૯	"	દેલ્હાહ વખત સુધી તરખાન મુખાઓ ૧૭૨૬ થી મલોરા મુખાઓ.
૧૩ હરાતના પાદશાહ નાદીરશાહનું રાજ્ય	હ. સ. ૧૭૩૯ થી ૧૭૪૮		મલોરા મુખાઓ.
૧૪ કંદહારના પાદશાહનું રાજ્ય	હ. સ. ૧૭૪૮ થી ૧૮૪૩	હફા, દેલાવાદ	મલોરા અને ચીર હાથેઓ.
૧૫ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય	હ. સ. ૧૮૪૩ થી આજ સુધી	કયાંથી	કમીશનર સાહેબો.

પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ધોરણનો
અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓ તથા
બાળાઓને માટે નીચેના પુસ્તકો
અમારે ત્યાંથી ક્રીદાયત
ભાવે મળશે.

વર્નાં કાઈનલ શિક્ષક
નવી ભુમીતી
આરોગ્ય શિક્ષક
આરોગ્યશાસ્ત્ર
વર્નાં કાઈનલ શિક્ષિકા
નિબંધ સંગ્રહ
આરોગ્ય શિક્ષિકા
ગૃહવ્યવસ્થા

તે સિવાય નિશાળોમાં ચાલતાં બીજા
પુસ્તકો, ઇનામના મેદાવડામાં વેચવાના બાળ-
સાહિત્યના નાની નાની વાંતોના પુસ્તકો,
કંપાસબોક્સ, ડ્રાઈંગબુકો વગેરે ક્રીદાયત
ભાવે મળશે.

બુકસેલર કાલીદાસ અને મકનજી

સદર બજાર, કરાચી.

